

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

РОЄЦЬКА Катерина Сергіївна

Управління ризиками в митній справі: теорія та практика /Risk Management in Customs Affairs: Theory and Practice

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФМСзмкп-21
К. С. Роєцька (Чайнюк)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А. М. Іванова

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНІЙ СПРАВІ.....	7
1.1. Економічний зміст та сутність митних ризиків	7
1.2. Особливості управління ризиками в митній справі.....	17
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	29
2.1. Ризики зовнішньої торгівлі України в умовах воєнного стану та їх вплив на митну справу.....	29
2.2. Прагматика управління ризиками митної справи України в умовах воєнного стану.....	37
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	49
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми управління ризиками в митній справі набуває особливого значення в контексті воєнного стану в Україні. В умовах воєнного конфлікту, митні органи стикаються з унікальними викликами та ризиками, такими як нагальна потреба в оперативному переміщенні гуманітарних вантажів, забезпечення обороноздатності країни, та контроль за можливим ввезенням заборонених товарів. У таких умовах, ефективне управління ризиками вимагає гнучкості та адаптивності митних процедур, щоб водночас забезпечувати безпеку країни та не перешкоджати необхідному імпорту товарів та послуг.

В умовах воєнного стану митні органи повинні забезпечувати не тільки стандартні митні процедури, але й зосереджуватися на запобіганні контрабанди зброї, військових товарів, та інших чутливих матеріалів. Також, важливою стає співпраця між митними органами та іншими відомствами, включаючи оборонні та правоохоронні структури, для забезпечення ефективного контролю та реагування на воєнно-політичну ситуацію. Тому, ефективне управління митними ризиками вимагає унікального підходу. Цей підхід має інтегрувати стандартні митні процедури та враховувати особливості, пов'язані з воєнним станом, з метою забезпечення неперервності та ефективності митного нагляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд наукових робіт і публікацій, присвячених ризик-менеджменту в митній системі України, особливо під час воєнного стану, вказує на ряд ключових факторів та складнощів у цій галузі. Наукові праці таких авторів, як Разумей Г.Ю., Ковальова М.Л., Борисенко О.П., Комаров О.В. та інших, вказують на необхідність розвитку ефективних механізмів для управління митними ризиками в нових реаліях.

Дослідники, такі як Федотов О.П., Угрин В., Бондаренко Ж та ін., підкреслюють важливість адаптації та розвитку систем управління ризиками, враховуючи специфіку митної справи в Україні під час воєнного стану. Вони наголошують на необхідності ефективної комунікації та співпраці між митними

органами та іншими державними установами для забезпечення належного рівня безпеки та контролю.

В контексті цих досліджень, важливо враховувати не лише традиційні аспекти управління митними ризиками, але й особливості, пов'язані з воєнним станом. Автори Нестеренко К.О. та Булгакова О.В., акцентують на важливості врахування корупційних ризиків, особливо в процедурах отримання гуманітарної допомоги.

В цілому, під час воєнного стану, особливо важливим є завдання створення та впровадження спеціально адаптованих методів управління митними ризиками, які мають враховувати унікальні умови воєнного часу, одночасно забезпечуючи ефективність та безпеку в процесі митного контролю..

Метою дослідження є вдосконалення системи управління ризиками в митній справі України, особливо в умовах воєнного стану, через інтеграцію кращих міжнародних практик та адаптацію до специфіки вітчизняної митної діяльності.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити економічний зміст та сутність митних ризиків;
- проаналізувати особливості управління ризиками в митній справі;
- вивчити ризики зовнішньої торгівлі України в умовах воєнного стану та їх вплив на митну справу.
- оцінити прагматику управління ризиками митної справи України в умовах воєнного стану
- розробити стратегії та підходи до удосконалення управління ризиками митної справи України в контексті воєнного стану.

Об'єктом дослідження є митна система України, зокрема процеси та методи управління ризиками в митній справі в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є механізми ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків в митній справі, а також стратегії та підходи до вдосконалення цих процесів з урахуванням специфіки воєнного стану в Україні.

Методи дослідження. У нашому дослідженні ми використовували різноманітні методологічні підходи для всебічного аналізу теми. Застосування аналітичних та синтетичних методів дозволило нам глибоко вивчити наявну наукову літературу та ідентифікувати ключові аспекти управління митними ризиками. Порівняльний аналіз використовувався для оцінки різних підходів та стратегій управління ризиками, вже існуючих в міжнародній практиці, з метою їх адаптації до українських реалій. Емпіричні методи допомогли нам зібрати та аналізувати актуальні дані про митну діяльність в умовах воєнного стану. Завдяки використанню статистичних методів, ми визначили тенденції та зв'язки між різними аспектами митної діяльності та ризиками. Узагальнення отриманих даних дозволило нам сформулювати рекомендації та висновки, спрямовані на підвищення ефективності управління ризиками в митній справі України.

Інформаційна база нашого дослідження зосереджена на вивченні широкого спектру джерел, включаючи наукові праці, аналітичні звіти, законодавчі акти та міжнародні документи, що стосуються управління ризиками в митній справі. Ці матеріали охоплюють теоретичні основи митної діяльності, аналізують практичні аспекти управління ризиками в різних країнах, а також включають статистичні дані та актуальні дослідження, що відображають сучасний стан митної справи в Україні, особливо в контексті воєнного стану.

Наукова новизна одержаних результатів у контексті управління ризиками в митній справі полягає в розвитку та адаптації теоретичних аспектів та практичних механізмів управління митними ризиками:

- розроблено комплексний підхід до оцінки та управління митними ризиками в умовах воєнного стану в Україні, зокрема, зосередившись на підвищенні гнучкості та оперативності митних процедур. Цей підхід дозволяє ефективно адаптувати митні процеси до швидкозмінних умов, гарантуючи при цьому безпеку і стабільність митної справи;

- розширено методологію управління ризиками за допомогою впровадження сучасних інформаційних технологій, що дозволяє митним

органам України більш ефективно виявляти, аналізувати та мінімізувати ризики. Інтеграція автоматизованих систем збору та обробки даних істотно покращує точність та швидкість оцінки митних ризиків.

Практичне значення дослідження полягає у розробці конкретних методів та стратегій для оптимізації управління ризиками в митній справі України, особливо під час воєнного стану. Розроблені підходи до аналізу та оцінки митних ризиків, а також стратегії їх мінімізації, можуть бути використані митними органами України для підвищення ефективності митного контролю та зниження потенційних ризиків.

Апробація. Основні наукові положення та висновки роботи апробовані на Десятій заочно-дистанційній конференції студентів і молодих вчених «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (тема доповіді: Управління ризиками в митній справі України в період воєнного стану) та у збірнику тез «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (тема доповіді: Управління ризиками в митній справі під час воєнного стану: теоретичні та практичні аспекти застосування Європейського досвіду).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту становить 71 сторінку. Робота містить 1 таблицю, 5 рисунків. Список використаних джерел налічує бнайменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНІЙ СПРАВІ

1.1. Економічний зміст та сутність митних ризиків

Митна справа, як складова частина міжнародної торгівлі, відіграє важливу роль у розвитку економіки країн та взаємовідносинах між ними. Заходи, пов'язані з митним контролем, мають суттєвий вплив на обсяги та структуру торгівлі, а також на економічний розвиток країн. Однак у цьому процесі завжди існують ризики, які можуть вплинути на фінансовий стан та стабільність економіки.

Розуміння сутності та економічного змісту митних ризиків є ключовим для ефективного управління ними. Митні ризики включають в себе різноманітні фактори, які можуть призвести до негативних наслідків для митної системи, бізнесу та загальної економічної ситуації. Ці ризики виникають внаслідок таких явищ, як недотримання митними органами норм і правил, зловживання владними повноваженнями, торгівля контрабандними товарами, зміни в міжнародному торговому середовищі, і багато інших.

Поняття "ризик" є актуальним і важливим в багатьох галузях науки, включаючи економіку, суспільні науки та природничі науки. Кожна з цих галузей має свої унікальні підходи та методи дослідження ризиків, але загальна ідея полягає в тому, що ризик пов'язаний із невизначеністю і можливістю небезпеки в ситуаціях, де прийняття рішень вимагає оцінки ймовірності досягнення бажаного результату, а також розгляду можливості невдачі або відхилення від цілей.

Сутність ризику можна поділити на два основних поняття: загальний ризик і спеціальний ризик. Загальний ризик визначається як міра невизначеності та конфліктності в різних аспектах людської діяльності. Він характеризується можливістю небезпеки, відмови від досягнення цілей або

відхилень від сподівань. З іншого боку, спеціальний ризик є більш конкретним поняттям і представляє собою об'єктивно-суб'єктивну категорію. Він відображає ступінь успіху або невдачі організації у досягненні своїх конкретних цілей, з урахуванням впливу як контрольованих, так і неконтрольованих факторів.

Дослідження ризиків в економіці і суспільних науках є критичним для розуміння та управління ризиками в різних сферах життя. Ризики можуть виникати в різних аспектах бізнесу, фінансів, політики, торгівлі та інших галузях, і їхнє правильне управління може сприяти досягненню більш стійких та стабільних результатів.

Поняття «ризик» в сучасному розумінні має різні тлумачення та методи оцінювання, що варіюються серед вчених і фахівців. Різні підходи до розуміння ризику можна розділити на дві основні категорії.

Перша категорія вчених розглядає ризик як об'єктивну категорію, яка впливає на взаємовідносини між особами, організаціями та іншими учасниками зовнішньоекономічних зв'язків. Згідно з цим підходом, ризик розглядається як «можлива небезпека виникнення негативних наслідків» і піддається об'єктивній оцінці.

Друга категорія вчених вважає ризик суб'єктивним поняттям. За цим підходом, ризик завжди має суб'єктивний характер, оскільки він представляє собою особисту оцінку вчинків і дій, при якій робиться свідомий вибір з урахуванням можливих альтернатив. В цьому контексті, альтернативи вважаються необхідними для вибору найбільш відповідних управлінських дій.

Зазначені підходи відображають різноманітність у розумінні ризику і можуть бути корисні для подальших досліджень та визначення конкретних методів оцінювання ризику в різних сферах діяльності.

Щодо митного ризику, то ґрунтуючись на понятті економічної категорії "ризик" та враховуючи особливості митної справи, вчені розробляють підходи до оцінювання та управління ним. Це робиться на основі різних концепцій

ризик, що можуть бути корисними для визначення та зниження ризику в митних операціях.

Перший підхід відображає митний ризик як об'єктивну категорію, яка визначається різними факторами, такими як характер товарів, країни походження, транспортна логістика тощо. Оцінка об'єктивного митного ризику дозволяє забезпечити раціональне регулювання митних процедур і зменшити його негативний вплив на зовнішньоекономічні відносини.

Другий підхід враховує суб'єктивний характер митного ризику, що виражається в особистій оцінці ризику при виборі митних стратегій та методів. З цієї точки зору, митний ризик може бути керований шляхом свідомих виборів, що враховують можливі альтернативи та оптимальні рішення для митної діяльності.

Так, зокрема український вчений Пашко П.В. визначає митний ризик як «кількісну величину митного виклику у вигляді певної оцінки чи ймовірності реалізації наявної або потенційної митної загрози з погляду усвідомленої можливості виникнення митної шкоди, при цьому ймовірність реалізації загрози має збалансовано розраховуватися на підставі комплексної оцінки показників імовірності реалізації конкретної загрози як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі» [42, с. 7].

Визначення митного ризику, як запропоноване українським вченим Пашко П.В., розкриває основні аспекти цього поняття. Митний ризик розглядається як кількісна величина, яка визначає ймовірність виникнення митної загрози. Важливо відзначити, що визначення наголошує на усвідомленій можливості виникнення митної шкоди, що означає усвідомлення наслідків та можливість їхнього виникнення в контексті митних операцій.

Однак визначення також має свої обмеження. Воно не надає конкретних методів оцінки митного ризику та стратегій управління ним. Деякі аспекти оцінки ризику можуть бути суб'єктивними, що може призвести до різних інтерпретацій і різниці в оцінці між різними особами. Також визначення акцентує на кількісному вимірюванні ризику, але не враховує всі аспекти та

нечислові фактори, які можуть вплинути на митний ризик. Для більш повного розуміння та практичної роботи з митним ризиком, може бути корисним додати конкретні методи оцінки та стратегії управління до цього визначення.

На думку Борисенка О.П. «митний ризик є небезпекою втрати з вини іншого суб'єкта чи контрагента або через зміну політичної, економічної та іншої ситуації в країні партнера» [1, с. 160]. Визначення митного ризику, яке запропоноване Борисенко О.П., просто та лаконічно визначає це поняття. Воно підкреслює, що митний ризик виникає через можливу втрату, яка може бути заподіяна іншим суб'єктом або контрагентом. Також зазначається, що політична, економічна та інші зовнішні фактори можуть впливати на ризик в митних операціях.

Проте це визначення є занадто загальним і не надає деталізованого опису митного ризику. Воно не конкретизує, як саме визначається ризик, які параметри оцінюються, і чи враховуються різні аспекти митного ризику, такі як технічні, логістичні, правові чи фінансові аспекти. Також визначення не надає підходів до управління митним ризиком, які є важливими для мінімізації його негативних наслідків. Тому для більш конкретного та практичного використання визначення можливо потрібно додати деталі та конкретні інструкції для оцінки та управління митним ризиком.

Митна енциклопедія визначає ризик митної справи «як ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи. Таке визначення по суті відповідає підходу щодо загального визначення ризику як можливості не досягнення поставлених цілей управління, адже одним з основних завдань органів доходів і зборів, у тому числі й в Україні, є контроль за додержанням законодавства з питань митної справи» [28, с. 330]

Визначення ризику у митній справі, як наведене в "Митній енциклопедії" Бережнюка І.Г. та ін., є конкретним і орієнтованим на законодавство України, що відзначає важливість дотримання вимог і правил у сфері митних операцій, що є основним завданням органів доходів і зборів.

Однак, це визначення може бути обмеженим, оскільки фокусується виключно на законодавчому аспекті митного ризику. Ризик у митній справі може включати також інші аспекти, такі як технічні, фінансові, логістичні та багато інших. До цього ж, підходячи до ризику лише як до можливості порушення законодавства, може бути недостатньо для повного розуміння та управління ризиком у митному контексті.

Тому, хоча визначення Бережнюка І.Г. та ін. надає важливий аспект митного ризику, воно може бути корисним як одна з частин загального розуміння ризику, інтегруючи його з іншими аспектами, що впливають на митну справу.

Український вчений Федотов О.П. вважає, що «Митний ризик – ймовірність недотримання або порушення норм митного законодавства та порядку ведення операцій зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання, що завдає митної шкоди» [54, с. 37].

Визначення митного ризику, як запропоноване українським вченим Федотовим О.П., представляє собою конкретний та докладний підхід до розуміння цього поняття. Таке визначення чітко визначає ключові аспекти митного ризику і враховує його пов'язаність з митним законодавством та операціями зовнішньоекономічної діяльності. Воно акцентує на важливості дотримання митних норм і правил, що є важливим аспектом митної справи, однак інші аспекти митних ризиків не враховані.

Комаров О.В. під митним ризиком розуміє «порушення норм митного та відповідних галузей національного і міжнародного законодавства, які регулюють пов'язані з митними правовідносини, що створює небезпеки державним і суспільним інститутам й інституціям» [15, с. 35].

Це визначення має перевагу в тому, що воно визначає митний ризик як результат порушення законодавчих норм, і вказує на можливі наслідки для державних та суспільних інститутів. Також це визначення враховує як національний, так і міжнародний аспекти митного ризику, що є важливим у

контексті зовнішньоекономічних відносин. Однак акцентування уваги лише на дотриманні законодавчих норм обмежує повноту даного визначення.

Автори розглянутих визначень митного ризику не враховують втрат бюджету внаслідок порушення митних правил і процедур як ключовий аспект. Вони надають перевагу іншим аспектам, таким як порушення законодавства, небезпеки для державних та суспільних інститутів тощо. Однак втрати бюджету внаслідок митних ризиків є значущим і економічно важливим аспектом, оскільки ці кошти використовуються для фінансування різних сфер суспільного життя, включаючи інфраструктуру, соціальні програми та інші державні потреби.

Доцільність розуміння митного ризику як втрат бюджету внаслідок порушення митних правил і процедур полягає в тому, що це наголошує на важливості врегулювання ризику та дотримання всіх митних норм для забезпечення фінансової стабільності держави. Втрати бюджету можуть впливати на здатність влади фінансувати різні проекти і програми, тому їх попередження та управління ризиком в цьому контексті є важливим завданням.

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, зауважимо, що ризик митної справи – це ймовірність виникнення небезпеки для державного бюджету та митної системи внаслідок можливого порушення митних правил, законодавства та процедур. Цей ризик визначає загрозу втрати митних платежів та можливі негативні наслідки для державних та суспільних інститутів. Ефективне управління митним ризиком включає в себе заходи для зменшення ймовірності порушень митних норм та забезпечення дотримання вимог у сфері митних відносин з метою забезпечення фінансової стабільності держави.

Ризики митної справи можна класифікувати в різні способи, враховуючи різні аспекти та характеристики. На основі вивчення наукової літератури з питань ризикології в митній справі запропонуємо узагальнену класифікацію ризиків митної справи, за такими ознаками як: законодавчі, фінансові, операційні, транспортні та логістичні, споживчі, геополітичні та технологічні.

Законодавчі ризики в митній справі включають наступні аспекти:

1. **Порушення митних законів та нормативів.** Це означає недотримання чинних митних законів, правил та нормативів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Порушення може включати неправильну класифікацію товарів, невідповідність декларацій дійсному вмісту вантажу, недотримання митних процедур та інші подібні правопорушення.

2. **Відсутність або недостатня зрозумілість митного законодавства.** Наявність незрозумілого або суперечливого митного законодавства може створювати ризик для учасників зовнішньоекономічних відносин. Відсутність відповідних інструкцій і роз'яснень може спричинити неправильне тлумачення правил та нормативів.

Для мінімізації законодавчих ризиків важливо вести сумлінне та точне документування всіх митних операцій, дотримуватися відповідних процедур та регулярно оновлювати знання щодо митного законодавства для забезпечення його правильного виконання. Також важливо вести діалог з митними органами та шукати консультації в разі суперечностей в законодавстві.

До фінансових ризиків в митній справі відносять:

1. **Недоотримання митних платежів до державного бюджету.** Цей ризик виникає, коли суб'єкти господарювання не сплачують митні податки та збори, які обов'язково повинні бути сплачені при ввезенні або вивезенні товарів через митний кордон. Це може призвести до великих втрат для державного бюджету.

2. **Втрати через валютні коливання та митні обов'язки.** Валютні коливання можуть вплинути на вартість товарів та митні обов'язки, особливо при здійсненні міжнародних торговельних операцій. Зміни в обмінних курсах та митних ставках можуть призвести до фінансових втрат.

3. **Фінансові обтяження на митні операції.** Проведення митних операцій може вимагати фінансових витрат, таких як митні податки, митні збори, витрати на логістику та митну процедуру. Фінансове обтяження може становити фінансовий ризик, особливо для маленьких та середніх підприємств.

Для управління фінансовими ризиками важливо ретельно розраховувати витрати та доходи в митних операціях, вивчати поточні курси валют та митні

ставки, а також планувати бюджет для врахування можливих фінансових обтяжень. Також, дотримання правил та регуляцій зменшує ризик недоотримання митних платежів.

Операційні ризики в митній справі включають наступні аспекти:

1. Порушення процедур та правил митних операцій. Це включає в себе недотримання чинних процедур та правил під час проведення митних операцій. Порушення може стосуватися оформлення документів, класифікації товарів, забезпечення безпеки вантажів тощо.

2. Технічні помилки та збої в процесах митного контролю. Це означає можливі технічні недоліки або помилки в системах митного контролю, які можуть призвести до неправильного визначення вмісту вантажів або недоотримання важливої інформації.

Для зменшення операційних ризиків важливо дотримуватися процедур та правил, вести документацію та контролювати всі аспекти митних операцій. Також необхідно забезпечувати надійність та ефективність технічних систем для митного контролю та вживати заходів для попередження можливих збоїв та помилок.

Транспортні та логістичні ризики в митній справі включають наступні аспекти:

1. Затримки в поставках через митні перешкоди. Це може виникнути через недоцільність митних процедур, довгий час очікування митного контролю, або інші митні адміністративні обмеження, що призводять до затримок у поставках товарів.

2. Втрати або пошкодження товарів під час транспортування. Це може статися внаслідок недбалого оброблення вантажу під час транспортування, аварій та нещасних випадків, які можуть призвести до втрат чи пошкоджень товарів.

Для управління транспортними та логістичними ризиками важливо ретельно планувати логістичні ланцюги, вибирати надійних перевізників та митні брокери, а також страхувати вантажі від можливих ризиків втрат та

пошкоджень. Також слід дотримуватися всіх митних процедур та вимог для мінімізації затримок у поставках через митні перешкоди.

Споживчі ризики в митній справі включають наступні аспекти:

1. **Порушення якості та безпеки товарів.** Це може включати в себе ситуації, коли імпортовані товари не відповідають стандартам якості та безпеки, що може представляти загрозу для споживачів. Недоцільна якість чи безпека товарів може призвести до відкликання продукції або інших правових наслідків.

2. **Неправильна класифікація товарів для митного оформлення:** Неправильна класифікація товарів може призвести до недооцінки митних платежів або до недопущення вантажу через митний кордон. Це може мати фінансові наслідки та затримки в поставках.

Для управління споживчими ризиками важливо вживати заходів для забезпечення якості та безпеки імпортованих товарів, включаючи перевірку виробників, лабораторні випробування та сертифікацію продукції. Також важливо правильно класифікувати товари для митного оформлення та дотримуватися всіх митних процедур.

Геополітичні ризики в митній справі включають наступні аспекти:

1. **Зміни в міжнародних відносинах і політиці,** які впливають на митні відносини. Геополітичні події та зміни в міжнародних відносинах можуть мати прямий вплив на митні відносини між країнами. Зміни у зовнішній політиці та дипломатичних стосунках можуть призвести до змін в митних правилах, обмежень і відносинах між країнами.

2. **Санкції та торгові конфлікти між країнами.** Санкції, які накладаються на певні країни або суб'єкти господарювання, можуть суттєво вплинути на митні відносини та обмежити торгівлю. Торгові конфлікти між країнами, такі як введення митних зборів та інших торгових обмежень, можуть також впливати на митну діяльність.

Для управління геополітичними ризиками важливо бути в курсі міжнародних подій та моніторити зміни в зовнішній політиці. Підприємства

повинні бути готові до можливих змін у митних правилах та процедурах, а також шукати альтернативні ринки та постачальників, якщо виникають геополітичні обмеження.

Технологічні ризики в митній справі включають наступні аспекти:

1. Застосування нових технологій та цифрових рішень у митній справі. Впровадження нових технологій, таких як автоматизовані системи митного контролю та електронний обмін даними, може створювати ризики в процесі адаптації до нових систем та програм. Необхідно враховувати можливі технічні та організаційні труднощі, які виникають під час впровадження нових технологій.

2. Загрози кібербезпеки та хакерські атаки на митні системи. Митні системи мають чутливу інформацію про митні операції та вантажі. Зловмисники можуть намагатися використовувати кібербезпеку для доступу до цієї інформації або завдати шкоди митним системам. Кібербезпека є важливим аспектом у забезпеченні захисту митної інфраструктури та даних.

Для управління технологічними ризиками важливо вдосконалювати інформаційні системи та заходи кібербезпеки, ретельно моніторити та аудитувати системи на предмет можливих загроз, а також надавати навчання персоналу щодо кібербезпеки та використання нових технологій.

Ризики в митній справі є необхідним аспектом управління зовнішньоекономічною діяльністю та перетином митних кордонів. Існує ризик порушення митних законів та нормативів, що може вести до фінансових втрат для державного бюджету та суб'єктів господарювання. Фінансові ризики також включають в себе втрати внаслідок валютних коливань та фінансове обтяження на митні операції, що може вплинути на загальну фінансову стійкість.

Операційні ризики включають в себе порушення процедур та правил митних операцій, технічні помилки та збої в системах митного контролю, які можуть призвести до недооцінки ризиків та можливих проблем у митних операціях. Управління ризиками в митній справі є важливим завданням для

забезпечення безпеки, ефективності та стабільності зовнішньоекономічних відносин та забезпечення дотримання законодавства та нормативів.

1.2. Особливості управління ризиками в митній справі

Сучасна митна справа є складною та ризикованою галуззю, яка вимагає уважної уваги до множини факторів, що можуть вплинути на її функціонування. В одному із своїх аспектів, вона відкриває широкий спектр ризиків, пов'язаних з зовнішньоекономічними відносинами, митними операціями та перетином митних кордонів. До цих ризиків належать законодавчі, фінансові, операційні, споживчі, геополітичні та технологічні аспекти, кожен із яких має потенційно серйозний вплив на ефективність та безпеку митних операцій.

Саме тому виникає необхідність в розробці та впровадженні системи управління ризиками в митній справі. Така система дозволяє ідентифікувати, оцінювати, мінімізувати та контролювати ці ризики, забезпечуючи стабільність та ефективність зовнішньоекономічних операцій та дотримання вимог законодавства та нормативів. У нашій детальній дискусії ми розглянемо ключові аспекти системи управління ризиками в митній справі та її важливість для підприємств та держав.

Система управління ризиками в митній справі включає в себе комплекс заходів та стратегій, спрямованих на ідентифікацію, оцінку, мінімізацію та контроль ризиків, пов'язаних з зовнішньоекономічною діяльністю та митними операціями. Основні компоненти такої системи включають наступне:

1. Аналіз ризиків. Спочатку необхідно провести аналіз ризиків, щоб ідентифікувати потенційні загрози та небезпеки, які можуть виникнути під час митних операцій. Це включає в себе оцінку законодавчих, фінансових, операційних, споживчих, геополітичних та технологічних ризиків.

2. Планування управління ризиками. На основі результатів аналізу ризиків необхідно розробити стратегії та плани для мінімізації та управління

ризиками. Це включає в себе розробку процедур, правил та документації для забезпечення дотримання митних вимог та зменшення можливих ризиків.

3. Моніторинг та контроль. Важливо постійно моніторити митні операції та вживати заходів для контролю ризиків. Це може включати в себе перевірку відповідності процедур та дотримання законодавства, моніторинг фінансових показників та технічну безпеку.

4. Реагування на ризики. Якщо виникають ризики або проблеми, важливо швидко та ефективно реагувати на них. Це може включати в себе корекцію планів, введення додаткових заходів безпеки або співпрацю з відповідними органами для вирішення ситуації.

5. Навчання та підготовка персоналу. Всі працівники, які займаються митними операціями, повинні бути наділені необхідними знаннями та навичками щодо управління ризиками та дотримання митних вимог.

Система управління ризиками в митній справі спрямована на забезпечення стабільності та ефективності зовнішньоекономічних операцій, зменшення фінансових втрат та збереження довіри споживачів та партнерів. Вона є необхідною для успішної діяльності на міжнародних ринках та забезпечення дотримання митних вимог та нормативів.

В Митному кодексі України управління ризиками визначається «як робота митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів» [30].

Згідно з положеннями Митного кодексу України, управління ризиками у митній сфері втілює глибокий та комплексний підхід. Цей підхід охоплює процеси аналізу, виявлення та оцінки ризиків з боку митних органів, а також розробку і реалізацію відповідних стратегій, метою яких є мінімізація цих ризиків. Управління ризиками в митній практиці також включає не лише введення заходів безпеки, але й періодичний огляд їхньої ефективності та дотримання.

Це визначення підкреслює, що управління ризиками в митній діяльності представляє собою багатоетапний і систематизований процес, що включає ідентифікацію та оцінку потенційних ризиків та розроблення та імплементацію заходів, спрямованих на їх зниження. Велике значення надається перевірці ефективності цих заходів та нагляду за їхнім виконанням для забезпечення безпеки та надійності митних процедур. Управління ризиками у митниці служить ключовим інструментом для забезпечення ефективності та відповідності законодавчим нормам у цій галузі.

Система управління митними ризиками в Україні має чітко визначені цілі, спрямовані на підвищення ефективності та безпеки митних операцій. Основними цілями застосування цієї системи, згідно з діючим митним законодавством, є:

1. Попередження, прогнозування, та ідентифікація потенційних порушень митного законодавства України. Основна мета цього підходу полягає в забезпеченні дотримання законів у митній сфері та виключенні порушень. Використання ризик-аналітичних методів дозволяє передбачати ймовірні порушення та ефективно реагувати на них у вчасному порядку.

2. Забезпечення більш ефективного використання ресурсів митних органів та управління увагою на окремих сферах ризику. Система управління ризиками допомагає виділити пріоритетні об'єкти для митного контролю та спрямовувати зусилля на зменшення ризиків в цих сферах.

3. Захист національної безпеки, здоров'я людей, тварин та рослин, а також охорона довкілля і прав споживачів. Система управління ризиками сприяє ідентифікації потенційних загроз для здоров'я і безпеки населення, а також ризиків, пов'язаних з якістю імпортованих товарів та дотриманням норм їхнього ввезення.

4. Прискорення митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України. Система управління ризиками допомагає спростувати процедури митного оформлення для легальних та низькоризикових операцій, що сприяє покращенню митної ефективності.

Ці цілі визначають важливість та обґрунтованість впровадження системи управління митними ризиками в Україні, яка сприяє ефективному функціонуванню митних процедур, дотриманню законодавства та захисту національних інтересів.

Запит на визначення методології виявлення потенційних митних ризиків та їхнього впливу стає актуальним для всіх митних адміністрацій у світі. Ця потреба визначається необхідністю мінімізації наслідків можливих небезпечних подій, що можуть виникнути при перетині митних кордонів. Цей фактор викликав поширення та розвиток систем управління митними ризиками як на національному, так і на міжнародному рівні.

При аналізі «Рамкових стандартів безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації» [49], що були прийняті у 2005 році, можна виокремити два основних елементи, які лягли в основу подальшого прогресу в цій галузі:

1. Система договорів між митними відомствами. Основою цього підходу є дотримання міжнародних стандартів та двосторонні угоди між країнами для колективного управління ризиками. Це сприяє формуванню уніфікованої методики ідентифікації та контролю митних ризиків, полегшуючи обмін інформацією і зменшуючи потенційні прогалини в системі.

2. Співпраця між митними службами і бізнес-сектором. Взаємодія між митними органами та комерційними суб'єктами відіграє ключову роль у управлінні митними ризиками. Таке партнерство дозволяє розробляти більш точні та зважені підходи до визначення ризиків і спрощує митні процедури для добросовісних учасників міжнародної торгівлі.

Отже, розвиток систем управління митними ризиками базується на встановленні загальних стандартів та партнерських відносинах, що сприяє покращенню безпеки та ефективності митних операцій як на національному, так і на міжнародному рівні.

Такий підхід до управління митними ризиками має свої переваги, оскільки спрямований на встановлення стандартів, які спрощують розуміння та

застосування методів оперативного реагування на потенційно небезпечні вантажі. Водночас, ця стратегія забезпечує необхідний рівень безпеки для підприємців, які діють на світовому ринку. Однак важливо враховувати, що такий підхід необхідно адаптувати до конкретних потреб і умов кожної країни.

У контексті "першої опори", серед стандартів, що були ідентифіковані, важливо відзначити інтегроване управління ланцюгом постачань, забезпечення права на інспекцію вантажів, аплікацію передових технологічних рішень для забезпечення безпеки, систематичне управління ризиками, вибірок вантажів чи контейнерів, які мають підвищений ризик, впровадження превентивної електронної інформаційної системи, цілеспрямований відбір та комунікаційні стратегії, критерії для оцінки ефективності, аудит безпеки, високі етичні стандарти персоналу, а також зосередження уваги на забезпеченні безпеки під час транспортування.

Стандарти «другої опори» включають в себе аспекти партнерства, безпеки, уповноваження, використання технологій, комунікації та полегшення процедур. Ця комплексність стандартів свідчить про важливість безпеки та спрощення митних процедур у міжнародній торгівлі.

Колаборативна взаємодія між митними органами різних держав та комерційними суб'єктами розглядається як фундаментальний елемент у контексті оптимізації управління митними ризиками. Це передбачає акцентування на значенні інтеграції перспектив та внесків як з боку митних установ, так і учасників зовнішньоекономічної діяльності у процесі розвитку та вдосконалення систем управління митними ризиками. При цьому, система управління митними ризиками повинна бути скоординована з глобальними практиками у цій сфері, з метою підвищення безпеки та ефективності міжнародної торгівлі.

Важливим моментом у цьому контексті є презентація у червні 2011 року Всесвітньою митною організацією Компендіуму з управління ризиками. Цей документ, який є всебічним у своєму підході, деталізує методологію та структуру впровадження ризик-менеджменту відповідно до міжнародних

стандартів ризик-менеджменту ISO 31000:2009 [49]. В документі також надаються інструкції, методи та приклади застосування ризик-менеджменту та оцінювання ризиків.

По суті, ця презентація визначила напрямок інтеграції ризик-менеджменту в митну справу як інноваційного підходу. Всесвітня митна організація регулярно вдосконалює свою систему управління ризиками та акцентує на перспективах розробки «розумних кордонів» для полегшення торгівлі, подорожей та транспортних перевезень [48, с. 269]. Україна, як член Всесвітньої митної організації, також успішно впроваджує міжнародні стандарти в сфері митної справи. На практиці система управління ризиками в митній справі України продовжує демонструвати свою ефективність та розвиватися.

При розгляді ключових міжнародних документів, що формують засади та стандарти ризик-менеджменту для митних органів України, слід акцентувати увагу на наступних важливих регулятивних актах:

1. Асоціаційна угода між Україною та Європейським Союзом, яка сприяє синхронізації митних процедур і створенню об'єднаного торговельного простору з ЄС, відіграє значущу роль у регулюванні митних процесів.

2. Глобальна конвенція про спрощення та уніфікацію митних процедур, спрямована на встановлення універсальних норм для сприяння вільному руху товарів.

3. Угода про спрощення торговельних процедур Світової організації торгівлі, яка визначає правила торгівлі між країнами-учасницями СОТ.

4. Митний кодекс Європейського Союзу в контексті управління ризиками, що включає норми для ефективного управління ризиками, які використовуються в ЄС.

5. Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації, які надають орієнтири для впровадження найкращих практик та стандартів у митних органах.

6. Компендіум управління ризиками Всесвітньої митної організації, що містить детальні інструкції, методики та реальні приклади застосування ризик-менеджменту у митній сфері [41].

Ці міжнародні документи становлять основу для розробки та вдосконалення системи управління митними ризиками в Україні та сприяють гармонізації митних процедур з міжнародними стандартами.

На стратегічному рівні, процес управління митними ризиками в Україні включає розробку та імплементацію Реєстру ризиків. Цей документ виконує функцію систематичної ідентифікації та оцінки ключових ризиків, які пов'язані з митними та нетарифними аспектами зовнішньоекономічної діяльності, і відіграє важливу роль у стратегічному управлінні митними ризиками.

«На тактичному рівні, Державна митна служба України зосереджується на розробці конкретних заходів управління ризиками, використовуючи переваги автоматизації та комбінованих контрольних процедур. Особлива увага приділяється інтеграції Системи управління ризиками (СУР), що сприяє ефективному виявленню та мінімізації потенційних ризиків» [14].

В контексті автоматизації, в Україні активно використовується автоматизована система аналізу та управління ризиками, що є ключовим елементом у сфері митного регулювання. Сучасні підходи до аналізу та управління ризиками, засновані на використанні інформаційних технологій, значно підвищують ефективність та точність процесів. «Автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР) відіграє вирішальну роль у процесі оцінки ризиків, пов'язаних з митними деклараціями, та надає рекомендації митним органам щодо необхідності перевірки та контролю законності зовнішньоекономічних операцій» [48, с. 271].

АСАУР дозволяє автоматизувати процес оцінки ризику для кожної митної декларації. Щомісяця модулі АСАУР проводять автоматизовану оцінку ризиків для приблизно 200 тисяч митних декларацій, 290 тисяч комерційних та 1,26 мільйонів пасажирських транспортних засобів, які перетинають державний кордон через наземні пункти пропуску. Наразі, в трьох модулях АСАУР

функціонує понад 100 алгоритмів оцінки ризиків (профілі ризику), понад 400 підалгоритмів у межах діючих алгоритмів, а також використовується понад 80 тисяч комбінацій індикаторів ризику, разом із значною кількістю так званих «орієнтувань», які побудовані на основі оперативної інформації.

Важливим моментом є початок реалізації регіонального ризик-менеджменту та затвердження Порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику АСМО «Інспектор» на початку 2016 року [46], що відкрило можливості для працівників митниць створювати регіональні профілі ризику. Це значно розширило можливості системи та зробило її більш гнучкою для використання.

Важливим етапом стало затвердження Стратегії розвитку системи управління ризиками в митному контролі до 2022 року Кабінетом Міністрів України [43], а також плану її впровадження [43]. У цій Стратегії визначені основні напрями діяльності, які покликані забезпечити подальший розвиток митного контролю. Наявність такого стратегічного документу підтверджує зацікавленість України в запровадженні сучасних та інноваційних підходів до митного адміністрування.

Основні пріоритети Стратегії узгоджуються із принципами «смайт»-митниці, які були проголошені в Україні в 2019 році [51]. Ця концепція передбачає використання передових технологій для перетворення митного адміністрування у швидкий та високотехнологічний процес. Основою для впровадження «смайт»-митниці є інтелектуальна система ризиків, централізований портал для видачі дозвільних документів (з понад 31 дозволом), електронне декларування, керування та контроль ланцюгами поставок, а також проведення постмитного контролю та аудиту. Використання сучасних технічних засобів митного контролю включає в себе відеоспостереження, зчитування номерів автомобілів, ваговий контроль, а також сканування систем. Такий комплексний підхід сприятиме забезпеченню високої ефективності та надійності митного контролю.

Одним з ключових завдань для підрозділів управління ризиками митниць при впровадженні інтегрованої системи управління ризиками є проведення онлайн-моніторингу для перевірки дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і громадянами вимог законодавства щодо переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України. Цей процес включає автомобільні пункти пропуску через митний кордон та інші місця, де проводяться митні процедури, і може вимагати використання систем відеоспостереження (СВС) [48, с. 272].

Відеофіксація виконання окремих митних процедур має стати важливим засобом верифікації результатів митного контролю. Проте для ефективного впровадження СВС у всіх місцях проведення митних формальностей необхідно нормативно-правове врегулювання цього питання. Оскільки право власності на СВС переважно належить приватним власникам територій, включаючи зони митного контролю, винятком є пункти пропуску на державному кордоні. Тому створення правового регулювання щодо віддаленого відеодоступу в режимі реального часу до ДФС та відповідної митниці, збереження архівів відеозображень, встановлення технічних вимог до СВС та програмного забезпечення, а також розв'язання інших пов'язаних питань щодо експлуатації СВС повинно бути чітко визначено на законодавчому рівні [53, с. 112]. Такий крок допоможе забезпечити ефективну роботу митниць та покращити контроль за виконанням митних процедур.

Впровадження таргетингу в практичну роботу митниць є значущим кроком у напрямку удосконалення митної системи. На додачу до необхідного матеріально-технічного забезпечення, ефективної роботи систем відеоспостереження (СВС), регіонального профілювання митних ризиків та розширення штатів підрозділів управління ризиками, створення регіональних таргетинг-центрів визначається як інноваційна перспектива для подальшого розвитку митниць.

Сутність цього підходу полягає в тому, щоб митниці створювали спеціалізовані центри, які б здійснювали таргетинг на регіональному рівні. Це

дозволило б більш ефективно спрямовувати зусилля та ресурси на перевірку ризикових операцій, забезпечуючи більш точний індивідуальний контроль.

Крім того, створення регіональних таргетинг-центрів може сприяти покращенню координації між митницями, обміну інформацією та накопиченню досвіду. Це дозволить зробити митну систему більш реактивною та відповідальною на виклики світової торгівлі та міжнародного бізнесу.

Підсумовуючи, система управління ризиками в митниці України, що функціонує через автоматизовану систему аналізу та контролю ризиків (АСАУР), займає ключову позицію у підвищенні ефективності митного нагляду та забезпечення безпеки та законності зовнішньоекономічної діяльності. Завдяки її автоматизованим алгоритмам, постійному оновленню та налаштуванню під регіональні умови, вона виступає як основний інструмент у митній області. АСАУР ефективно сприяє зниженню порушень, прискоренню процесу митного декларування та підсиленню контролю за перетином товарів через митний кордон України.

Висновки до розділу 1

Митні ризики істотно впливають на міжнародну торгівлю та економічний розвиток країн. Ці ризики включають в себе потенційні негативні наслідки, які можуть виникнути через недотримання митних норм, зловживання владними повноваженнями, контрабанду, а також зміни в міжнародному торговому середовищі. Ефективне управління митними ризиками є важливим для підтримання стабільності та збалансованого розвитку економік, забезпечення взаємовигідної міжнародної торгівлі та запобігання фінансових збитків.

Розуміння та класифікація митних ризиків є ключовими для їх адекватного оцінювання та управління. Митні ризики можна розділити на загальні та спеціальні, де загальні ризики стосуються невизначеності та потенційних небезпек у різних аспектах діяльності, а спеціальні ризики відносяться до конкретних ситуацій або операцій. Управління митними ризиками вимагає збалансованого підходу, який включає оцінку внутрішніх і

зовнішніх факторів, а також використання різних концепцій та методів для мінімізації потенційних загроз.

Ефективне управління митними ризиками вимагає комплексного підходу, що включає ідентифікацію, оцінку та мінімізацію потенційних ризиків у митній справі. Це означає врахування різних видів ризиків, включаючи законодавчі, фінансові, операційні, транспортні, логістичні, споживчі, геополітичні та технологічні. У процесі управління ризиками в сфері митниці важливим є не лише виконання законодавчих та нормативних вимог, але й пристосування до змін у міжнародній торгівлі, інновацій у технологіях, а також розробка та застосування дієвих стратегій, які сприяють стабільності та ефективності митної системи.

Система управління ризиками в митній справі включає в себе аналіз ризиків, планування управління ризиками, моніторинг, контроль та реагування на ризики, а також навчання та підготовку персоналу. Це дозволяє не тільки ідентифікувати та оцінювати потенційні ризики, але й розробляти відповідні стратегії та плани для їх мінімізації та контролю. Важливість реагування на ризики та навчання персоналу підкреслює необхідність постійного адаптування та вдосконалення системи управління ризиками для забезпечення її ефективності.

Система управління ризиками в митній справі України інтегрована з міжнародними стандартами, що включають Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації, а також ряд інших важливих міжнародних документів. Впровадження автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (АСАУР) забезпечує ефективне використання інформаційних технологій для оцінки ризиків та надання рекомендацій щодо необхідних заходів для перевірки законності зовнішньоекономічних операцій. Одночасно, це демонструє активну інтеграцію України у глобальну митну спільноту та прагнення до використання інноваційних підходів для підвищення ефективності та безпеки митних операцій.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Ризики зовнішньої торгівлі України в умовах воєнного стану та їх вплив на митну справу

Повномасштабна збройна агресія росії проти України призвела до серйозних викликів і проблем, зокрема в сфері зовнішньої економіки. Країна зазнала великих збитків у втратах людського капіталу та руйнації інфраструктури. Бойові дії, які відбувалися на території 6 областей України в квітні 2022 року, мали велике значення для економіки та зовнішньої торгівлі країни. Зміни в обсягах та структурі зовнішньої торгівлі України в 2022 році стали кардинальними. Прогнози організацій, таких як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) і Світова продовольча організація (FAO), для України передбачали зростання її позицій на світовому ринку зернових і інших продуктів сільського господарства. Однак, обмеження логістичних напрямків торгівлі в результаті конфлікту призвели до складнощів у зовнішній торгівлі. Вирішення цих проблем та пошук альтернативних шляхів для зовнішньої торгівлі стають актуальними завданнями, які спрямовані на відновлення стабільності та підтримку економічного розвитку України.

У 2020 році світ зазнав значного застою під час пандемії COVID-19, але вже у 2021 році світова економіка розпочала відновлення та стрімкий ріст. Якщо в 2020 році споживання світом зменшилося і спричинило значне зниження виробництва, що відповідно призвело до меншої потреби в сировині, то в 2021 році попит на сировину стрибнув настільки швидко, що виробники не встигали його задовольнити. Це призвело до глобального зростання цін на сировину.

Для сировино-орієнтованої економіки України це означало відновлення економічного росту, і у 2021 році номінальний внутрішній валовий продукт

(ВВП) зріс більш ніж на 3%. Отже, зовнішня економіка України виявила позитивну динаміку відновлення після пандемії COVID-19, коли торговельні операції між країнами світу були обмежені.

У результаті 2021 року експорт України зріс на 38%, а імпорт на 35% порівняно з 2020 роком. Однак, в 2021 році збільшилося негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, що становило 5,2 млрд доларів США порівняно з 5,0 млрд доларів США за 2020 рік. Значні відсоткові показники зростання у 2021 році порівняно з 2020 роком були зумовлені ефектом низької бази порівняння, оскільки всесвітнє скорочення товарообігу стало наслідком обмежень, введених через пандемію.

У 2022 році Україна зіткнулася зі значними економічними труднощами внаслідок повномасштабного вторгнення та зміни геополітичної ситуації. Ці події суттєво вплинули на зовнішньоекономічну сферу країни та митні ризики.

Військова агресія та перекриття північного та східного напрямків зовнішньої торгівлі спричинили обвал експорту. Ускладнення логістики та обмеження експорту у деяких областях створили складні умови для зовнішньої торгівлі. Основним кордоном, через який відбувався зовнішньоекономічний обіг, залишився західний кордон, але і там спостерігалася обмежена пропускна спроможність через перенавантаження.

Ця ситуація призвела до зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, яке у 2022 році становило 15,3 мільярдів доларів США. Однією з головних причин такого різкого збільшення негативного сальдо стало збільшення імпорту товарів для задоволення потреб на території України, зокрема паливно-енергетичних товарів, машин, устаткування та транспорту, а також продукції хімічної промисловості. Обсяги скорочення експортно-імпортних операцій з торгівлі товарами відображено на рисунку 2.1.

Дані рисунку 2.1 свідчать, що в 2021 році вже спостерігалася критична ситуація в зовнішній торгівлі, адже імпорт перевищував експорт на 5,2 млрд дол, а у зв'язку із блокадою морських портів та окупацією виробничих потужностей у 2022 році темп скорочення експорту були вищими, ніж темпи

скорочення імпорту, що в підсумку збільшило негативне сальдо торгового балансу до 15,3 млрд. дол. Більше того, відбулося загальне скорочення зовнішньо-торговельного обороту на 37,7 млрд дол США або на 26,7%, що зумовило зростання митних ризиків, адже скоротилася база оподаткування зовнішньої торгівлі.

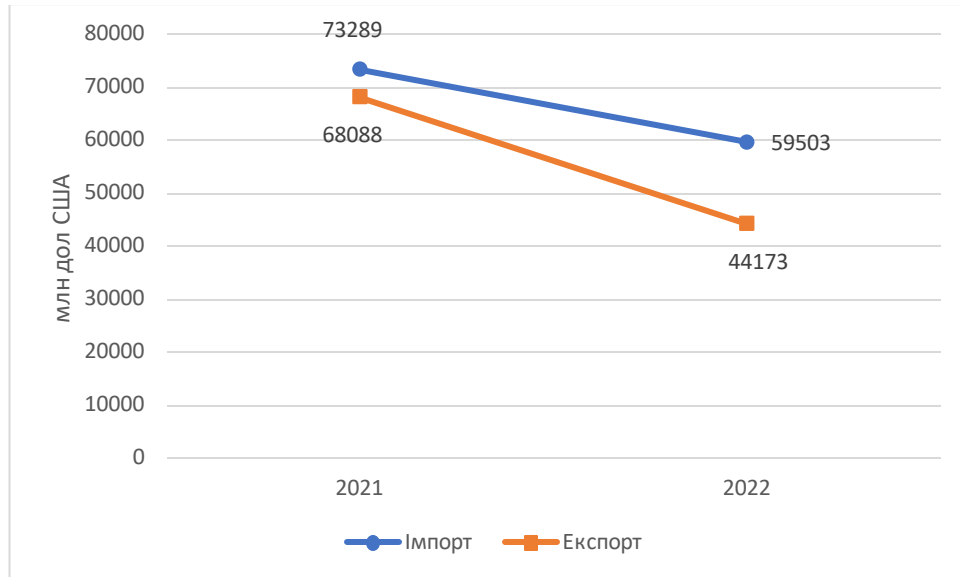

Рис 2.1. Стан зовнішньої торгівлі товарами України у 2021-2022 роках*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [39]

Помісячну динаміку зростання експорту відображено на рисунку 2.2.

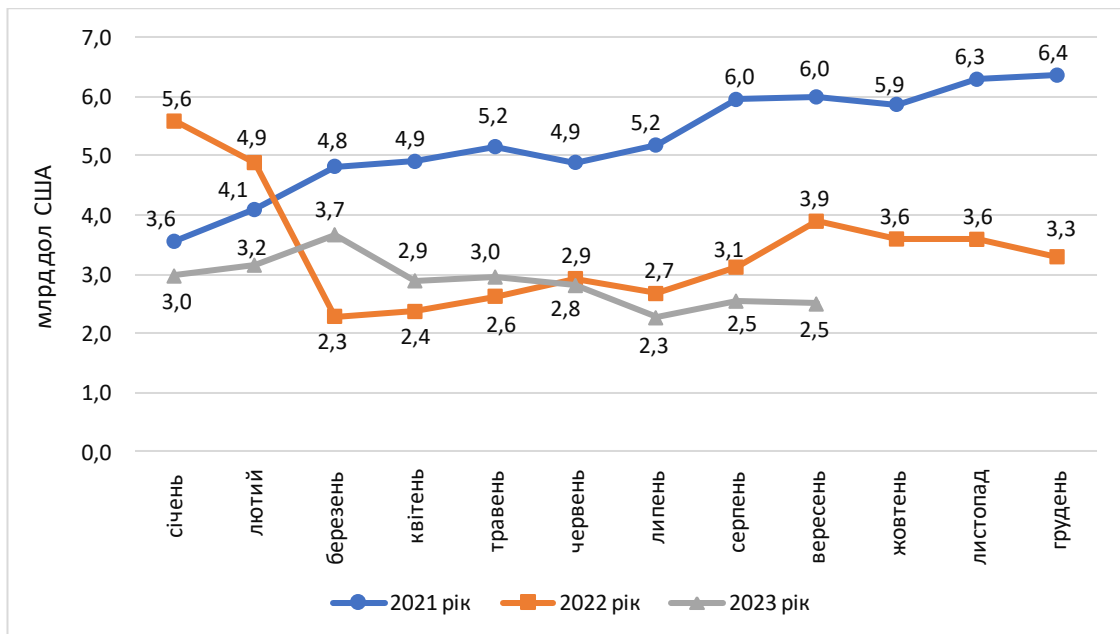

Рис. 2.2. Динаміка зростання експорту України у 2021-2023 роках*

*Побудовано автором за даними Національного банку України [40]

Дані рисунку 2.2 свідчать, що в 2021 році Україна відзначила позитивну динаміку відновлення експорту після пандемії COVID-19. За цим роком спостерігалось значне збільшення експорту на 38%, що свідчить про активне відновлення зовнішньої торгівлі після обмежень у 2020 році. На цей рік припадає інтенсивний зріст цін на сировину, який стимулював експорт сільськогосподарської продукції та гірничорудних матеріалів. Загалом, динаміка експорту виявилася досить стійкою у 2021 році.

З початком повномасштабної війни між Україною та Росією у лютому 2022 року та блокадою українських морських портів, стала помітна дестабілізація зовнішньої торгівлі України. Перші негативні наслідки конфлікту стали помітними ще в березні, коли спостерігалася різка спадання обсягів експорту, зниження на 50% порівняно з лютим 2022 року. Процес відновлення експорту розпочався у травні 2022 року, проте відбувався досить повільно. Суттєвий зріст обсягу експорту був зафіксований у вересні 2022 року (з досягненням 4,1 млрд доларів США), завдяки розблокуванню морських портів України в Чорному морі.

Слід зазначити, що важливою світовою ініціативою став «зерновий коридор», запроваджений 22 липня 2022 року. Україна уклала угоду з Туреччиною та ООН щодо вивезення зерна з українських портів, а Російська Федерація також приєдналася до подібної угоди. Цей «зерновий коридор» значно полегшив логістику українського експорту та дозволив Україні зберегти свою позицію на світовому ринку як великого постачальника сільськогосподарської продукції.

За підтримки «зернового коридору» лише у 2022 році із України вийшло 615 суден, які перевезли близько 16,2 мільйонів тонн сільськогосподарської продукції, зокрема: 7,4 мільйони тонн кукурудзи, 4,7 мільйони тонн пшениці, 256,2 тисячі тонн соняшника та 997,6 тисяч тонн олії. Це сприяло не тільки відновленню експорту, але й зменшило негативний вплив війни на економіку та

змінило на краще становище місцевих виробників сільськогосподарської продукції.

Однак у 2023 році загальні обсяги експорту, після незначного відновлення, продовжували скорочуватися з червня, коли росія оголосила про вихід з «зернової ініціативи». Очікується, що експорт і надалі лишатиметься на низькому рівні у порівнянні з попередніми роками. Зменшення експорту може призвести до нестачі валютних надходжень та інших економічних викликів для України.

Щодо імпорту, то динаміка його приросту також зазнала негативного впливу війни (рис. 2.3). Дані рисунку 2.3 свідчать, що у 2021 році імпорт України зростав і становив величезну частину економіки країни. Проте ця тенденція була обмежена розвитком подій в 2022 році. Так, після початку війни у лютому 2022 року, імпорт України виявився суттєво обмеженим через блокаду українських морських портів і загрозу безпеці та логістиці. Це призвело до значного скорочення імпорту протягом 2022 року, адже у березні 2022 року обсяг імпорту скоротився на 66%.

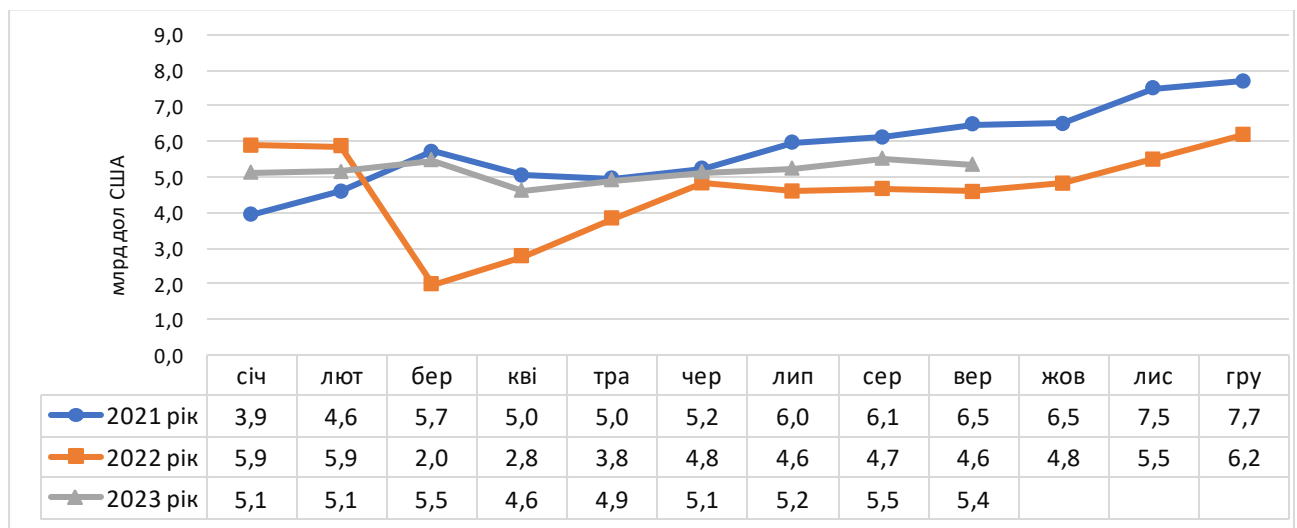

Рис. 2.2. Динаміка зростання імпорту України у 2021-2023 роках*

*Побудовано автором за даними Національного банку України [40]

Потрібно зауважити, що Україна сильно залежить від імпорту, особливо в питаннях енергетики, сировини та машинобудування. Тому з цих причин, для

забезпечення функціонування економіки в умовах воєнного конфлікту, у березні 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив перелік товарів критичного імпорту. Серед цих товарів були такі, як нафта та нафтопродукти, гази нафтові, вугілля, лікарські засоби та медичні вироби. Цей перелік враховував необхідність підтримки виробництва та лікування населення, оскільки економіка України сильно залежить від цих товарів.

Також важливим аспектом було забезпечення продовольством населення та проведення майбутніх весняно-польових робіт. Тому в перелік було включено товари, які потрібні для сільськогосподарської галузі, такі як добрива, сільськогосподарська техніка та насіння.

Проте, 9 липня 2022 року Кабінет Міністрів вирішив скасувати цей перелік за проханням Європейської Бізнес Асоціації. Ця постанова обмежувала імпорт товарів та накладала обмеження щодо розрахунків у валюті під час воєнного стану. Замість цього, Кабінет Міністрів ввів нову постанову, яка скасувала валютні обмеження для розрахунків за будь-які товари, залишаючи лише обмеження щодо імпорту послуг.

Ці заходи відображають складність управління економікою в умовах воєнного конфлікту та потребу забезпечення життєво важливих галузей та населення, одночасно уникаючи надмірних обмежень у торгівлі та обміні товарів.

Аналізуючи структуру експорту, можна виявити наступні ключові тенденції. У 2021 році головне місце серед товарів, які експортувалися, займали чорні метали. Проте в 2022 році, під впливом військових дій та зниження виробництва в металургійній галузі (експорт цієї продукції скоротився на 54%), пріоритети експорту змінилися на користь зернових культур.

Крім металургії, інші галузі також зазнали скорочення в експорті. Хімічна промисловість скоротилася на 51%, машинобудування на 18%, виробництво меблів та аграрна продукція на 18%, а одяг та взуття на 10% [39].

Збільшення обсягів експорту зернових культур пов'язане з деблокадою українських портів з серпня 2022 року. Після цього важлива роль аграрної та харчової складової в експорті зросла, становлячи 46% загального обсягу

експорту, порівняно з попереднім періодом (36%). Практично 80% експорту цієї продукції становлять зернові культури та олійні культури. Збільшується також експорт молочної продукції, продуктів переробки овочів, кондитерських виробів, готових м'ясних виробів та борошна.

Проте, однією з важливих проблем є нездатність забезпечити виробництво необхідних обсягів металургійної продукції через руйнування металургійних підприємств та заводів, таких як ПрАТ "Металургійний комбінат «Азовсталь» та Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча. Крім того, станом на кінець травня 2022 року виробництво металургійної продукції досягло менше ніж 20% від рівня попереднього року.

Щодо структури імпорту в 2022 році, важливо відзначити основні товарні групи, які займали значний обсяг. Приблизно 28,66% (або 17,05 млрд доларів США) імпорту становило паливо мінеральне, нафта, та продукти їх перегонки, а також бітумінозні речовини та воски мінеральні. Засоби наземного транспорту склали 8,79% (або 5,23 млрд доларів США) імпорту, електричні машини та обладнання та їх частини становили 8,38% (або 4,99 млрд доларів США). До інших значущих товарних груп відносяться реактори ядерні, котли, обладнання та механічні пристрої, їх частини, а також звукозаписна та звуковідтворювальна апаратура, апаратура для запису та відтворення телевізійного зображення та звуку, їх частини та приладдя, які становили 7,07% (або 4,21 млрд доларів США) і 4,16% (або 2,47 млрд доларів США) імпорту відповідно [39].

Значний обсяг імпорту також припадає на пластмаси та вироби з них (4,16% або 2,47 млрд доларів США), фармацевтичну продукцію (3,20% або 1,90 млрд доларів США), інші хімічні продукти (2,20% або 1,31 млрд доларів США), інструменти та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, вимірювальні, контрольні, прецизійні, медичні чи хірургічні, їх частини та приладдя (1,94% або 1,15 млрд доларів США). Чорні метали і добрива також відзначаються, складаючи відповідно 1,6% (0,95 млрд доларів США) і 1,35% (0,80 млрд доларів США) від загального обсягу імпорту.

Ураховуючи, що до 24 лютого 2022 року Україна була значною мірою залежною від постачань деяких товарів із Росії та Білорусі, важливо відзначити зміни, які відбулися у сфері постачання нафтопродуктів після початку війни. Наприкінці 2021 року 62% дизельного пального та 50% бензину надходили з Росії та Білорусі, але цей імпортований шлях був втрачений.

Зараз Україна активно переорієнтовується на імпорт пального з інших джерел, зокрема з країн ЄС, таких як Польща, Литва, Румунія, Словаччина, Греція, Болгарія та Азербайджан. Зараз 95% імпортованого бензину та 72% дизельного палива постачається з країн ЄС. Румунія, Литва, Словаччина, Греція, Болгарія та Польща виступають лідерами у постачанні пального.

Це свідчить про те, як швидко Україна зуміла перебудувати свою систему імпорту нафтопродуктів, щоб забезпечити потреби в енергоносіях після втрати ключових постачальників через військовий конфлікт. Важливими заходами стало скасування акцизного збору на нафтопродукти, зниження ПДВ та припинення регулювання цін на пальне. Ці заходи дали змогу наростити обсяги імпорту пального у 12 разів.

Підсумовуючи зазначимо, що зменшення загального зовнішнього торговельного обороту України внаслідок війни має значний вплив на митні ризики, особливо на ризики зменшення надходжень митних платежів через зменшення імпорту та впровадження митних пільг.

Зміна товарної структури імпорту також є одним із факторів активізації митних ризиків, зокрема зміна різниці в ставках мита для різних товарів. Зміна співвідношення між різними товарними групами може вплинути на митні надходження.

Зменшення митного контролю та збільшення ризику порушення митних правил може відбутися в умовах війни, коли увага зосереджена на інших аспектах конфлікту. Це може створити можливість для контрабанди та підпільної торгівлі, що негативно позначиться на митних доходах та загальній митній безпеці.

Отже, зменшення зовнішнього торгового обороту під час війни може призвести до значних митних ризиків, зокрема до зниження митних надходжень через зменшення імпорту та впровадження митних пільг. Державі слід бути обережною у вирішенні питань, пов'язаних із митними правилами та ставками мита, для забезпечення фінансової стійкості в умовах війни.

2.2. Прагматика управління ризиками митної справи України в умовах воєнного стану

Умови воєнного конфлікту в Україні вимагають негайного та ефективного управління ризиками в митній справі. З врахуванням продовження війни, необхідно постійно аналізувати зміни у зовнішньому торговому обороті та структурі імпорту та експорту. Ризики зменшення надходжень митних платежів через зменшення імпорту та впровадження митних пільг лишаються актуальними.

Управління ризиками митної справи в реальному часі вимагає постійного моніторингу та адаптації митних процедур та правил до нових обставин. Важливо вчасно реагувати на зміни у торговельних потоках та розробляти та впроваджувати спеціалізовані заходи для забезпечення стабільності та ефективності митної діяльності.

Митна служба повинна співпрацювати з іншими відомствами та партнерами для обміну інформацією та координації заходів з метою зменшення ризиків та забезпечення національної безпеки.

Митні органи, відповідаючи на воєнну ситуацію, розробили механізм митних пільг. Зокрема було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» № 7190 від 24 березня 2022 року. Цей закон передбачає численні заходи для підтримки економіки та забезпечення надходження необхідних товарів і послуг в умовах воєнного стану.

Однією з ключових ініціатив цього закону є звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що імпортуються на територію України в режимі імпорту. Також, він передбачає «звільнення від ПДВ операцій з ввезення товарів на митну територію України для платників єдиного податку перших трьох груп, які сплачують податок за ставкою 2%» [44]. Це спрощує процедури митного оформлення цих товарів.

Закон також повністю звільняє від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами України та звільняє від акцизного податку та ПДВ ввезення транспортних засобів суб'єктами спрощеної системи оподаткування. Деякі положення закону визначають також особливості функціонування митних органів на період воєнного часу.

Поряд з цим, було запроваджено такі міні пільги як:

1. «Надання військовим і правоохоронним органам, Міноборони, ЗСУ та добровольчим формуванням пільги від оподаткування митними платежами під час імпорту товарів, які є необхідними для виконання їхніх обов'язків» [44].

2. «Спрощення процедури звільнення від ПДВ медичних засобів, медичних виробів та допоміжних засобів. Скасування обов'язкового одержання довідки від Міністерства охорони здоров'я або уповноваженої на закупівлю особи. Розширення переліку медичних засобів, які можуть бути закуплені для виконання програм та централізованих заходів у сфері охорони здоров'я» [44].

3. «Запровадження спрощеного порядку митного декларування, який передбачає подання попередньої митної декларації з усією необхідною інформацією для митного оформлення товарів. Цей порядок може бути використаний зареєстрованими платниками єдиного податку перших трьох груп (крім тих, які сплачують 3% податку на прибуток)» [44].

4. «Зупинення перебігу строків, передбачених законодавством, під час дії воєнного стану, зокрема: не розпочинати нові перевірки в митній справі та призупиняти ті, які вже розпочаті та не надсилати акти про результати перевірок та податкові повідомлення-рішення» [44].

Окрім цього, 21 червня 2022 року було прийнято два законопроекти, які спрямовані на створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво в Україні [39]. Перший із них – Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення інвестицій у промисловість» – передбачає ряд пільг для учасників індустріальних парків [12]. Зокрема, цей закон надає звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення нового обладнання на митну територію України для використання в переробній промисловості чи науково-дослідній діяльності у межах індустріального парку. Важливою умовою є, що це обладнання має бути новим та не використовуватися раніше, а також бути ввезеним не раніше, ніж за три роки до дати ввезення. У разі відчуження такого обладнання раніше п'яти років з дати ввезення чи нецільового використання, передбачено сплату податків та пені.

Другий законопроект, Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення інвестицій у промислове виробництво» [7], передбачає звільнення від податку на прибуток протягом десяти років для учасників індустріальних парків, які здійснюють господарську діяльність виключно на території і в межах парку не менше 10 років. Ці заходи покликані створити стимули для інвесторів і підтримати розвиток промислового сектору в Україні.

Впровадження митних пільг відзначається як своєчасною та необхідною реакцією влади на форс-мажорну ситуацію, що виникла через воєнні події. У короткостроковій перспективі ця ініціатива допомогла стабілізувати імпорт і забезпечити державу необхідними товарами як у сфері оборони, так і в соціальній сфері.

По-перше, митні пільги дозволили забезпечити необхідними товарами силові структури, а також добровольчі формування, що відіграють важливу роль у воєнних діях та забезпечують національну безпеку. Звільнення від оподаткування митними платежами імпортованих товарів допомогло посилити

обороздатність країни, зменшивши фінансові витрати на важливі ресурси, амуніцію та обладнання.

По-друге, соціальна сфера також отримала певну користь від впровадження митних пільг. Звільнення від оподаткування митними платежами на певні товари, такі як лікарські засоби і медичні вироби, допомогло забезпечити медичні установи необхідними матеріалами та обладнанням для боротьби з наслідками воєнних дій. Це також сприяло підтримці національного здоров'я та здоров'я громадян.

Однак, в довгостроковій перспективі важливо враховувати ризики, пов'язані із зменшенням надходжень митних платежів до державного бюджету. Хоча митні пільги є необхідними у нинішній ситуації, вони можуть призвести до втрати значної частини доходів державного бюджету в майбутньому. Це може вплинути на здатність уряду фінансувати важливі соціальні та інфраструктурні проекти, а також збалансовувати бюджет країни. Тому важливо ретельно виважувати переваги та ризики при використанні митних пільг і шукати шляхи для їхньої оптимізації та контролю в довгостроковій перспективі.

Впровадження митних пільг призвело до значних втрат у державному бюджеті України через зменшення надходжень від податку на додану вартість, мита та акцизного податку. Наприклад, скасування акцизного податку на пальне та зниження ставки ПДВ на пальне з 20% до 7%, а також відмова від митних платежів на пальне для сил оборони призвели до зниження темпів приросту податкових надходжень за цими податками у 2022 році в порівнянні з 2021 роком (рис. 2.3).

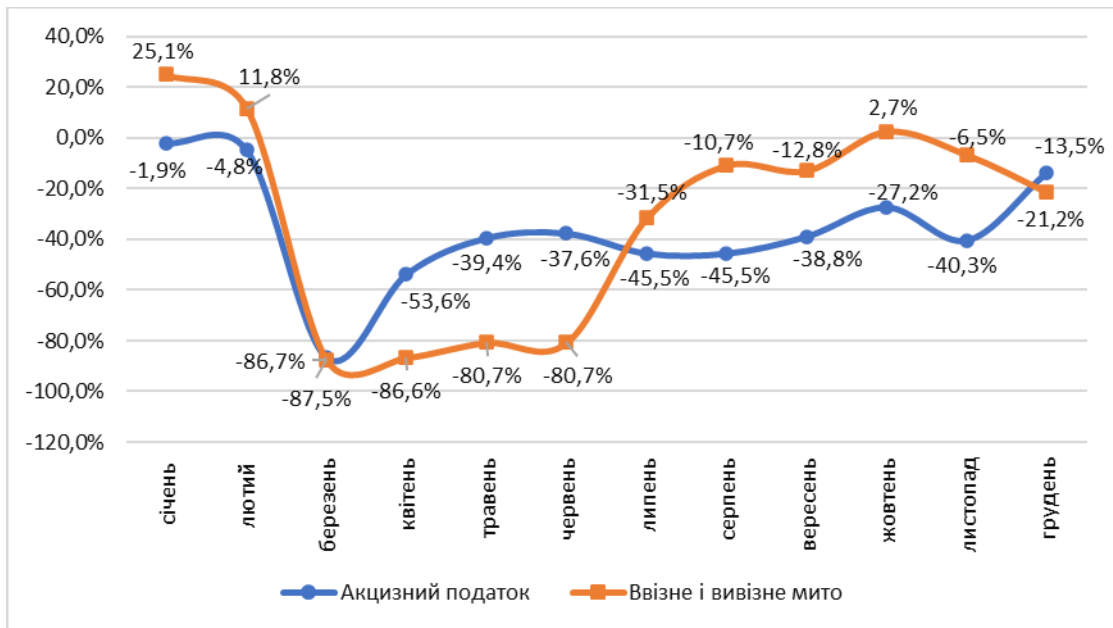

Рис. 2.3. Результати надходжень акцизного податку, ввізного і вивізних мит до державного бюджету України у розрахунку січень 2022/січень 2021 – грудень 2022/грудень 2021 року*

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [38]

Дані рисунку 2.3 свідчать, що обсяги надходжень державного бюджету від ввізного і вивізних мит після початку повномасштабної війни та введення митних пільг на 80-87% зменшилися у березні-червні 2022 року порівняно з 2021 роком. Після скасування деяких видів пільг, зокрема митних пільг щодо нульового розмитнення автомобілів обсяги надходжень до державного бюджету від ввізного і вивізних мит досягнули позитивного приросту у жовтні 2022 року. Надходження до державного бюджету від акцизного податку демонструє від'ємний приріст впродовж 2022 року порівняно з відповідним періодом 2021 року. Така динаміка зумовлена пільгами на оподаткування акцизним податком імпортованих товарів, зокрема паливно-мастильних матеріалів. Абсолютні показники щодо надходження митних платежів до державного бюджету відображено на рисунку 2.4

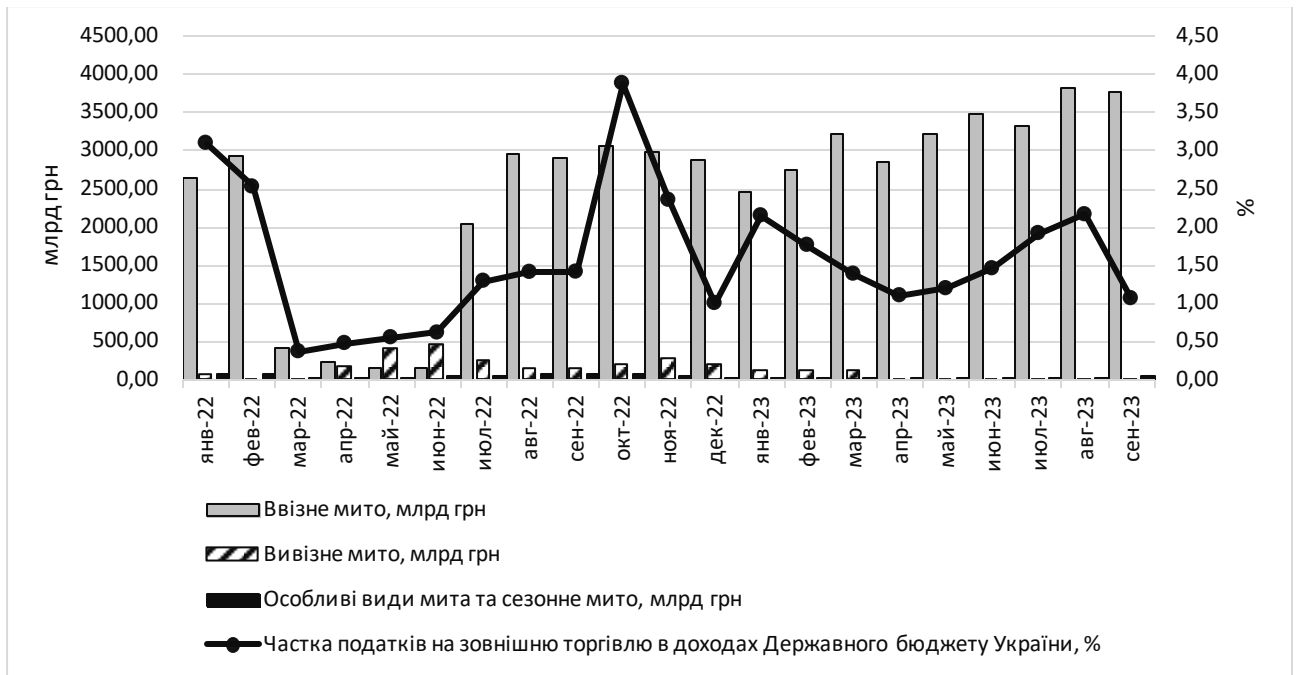

Рис. 2.4. Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету України у 2022-2023 роках

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [38]

Дані рисунку свідчать, що в період активного використання митних пілг надходження від митних платежів до державного бюджету було мінімальним, однак із скасуванням митних пілг у червні 2022 року, починаючи з липня обсяги надходжень зросли. Разом з тим, варто зауважити, що частка митних платежів у доходах Державного бюджету України починаючи з 2023 року суттєво зменшилася, а саме з 3,89% у жовтні 2022 року до 1,07% у вересні 2023 року. Така тенденція свідчить про зростання ризиків митної справи, які призводять до скорочення надходжень митних платежів, а також про відсутність політики активного використання митно-тарифних бар'єрів для захисту національної економіки в умовах війни.

Досліджуючи ризики митної справи України в умовах війни варто звернути увагу на митні ризики пов'язані з контрабандою товарів. Оцінити цей аспект можливо, використовуючи метод дзеркальної статистики.

Метод дзеркальної статистики полягає у порівнянні статистики вартості імпорту країни А з країни Б та статистики експорту країни Б в країну А. Якщо

виявляється розбіжність між вартістю експорту і імпорту, і вартість експорту перевищує вартість імпорту, то така розбіжність може вказувати на наявність контрабанди. Треба враховувати, що в дзеркальній статистиці є певна похибка, яка включає транспортні витрати, витрати на страхування та інші додаткові витрати. Дослідники, зокрема, український вчений О. Дяченко, запропонували оцінку похибки на рівні 5-20% для врахування цих факторів [8].

На підставі статистичних даних щодо експорту в Україну зі сусідніх країн і основних торгових партнерів України, а також даних Національного банку України щодо імпорту, українські дослідники Угрин В., Бондаренко Є. та Шевчук А. розрахували обсяг контрабанди товарів за перші шість місяців 2022 року [52, с. 177]. Цей розрахунок включає тільки значення розбіжностей, які перевищують 10%, оскільки практично всі країни, що розглядаються, мають непрямий вплив на кордони України через їхню географічну близькість. Результати розрахунку відображено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Обсяг контрабанди товарів через митний кордон України за перше півріччя 2022 року [52, с. 177]

Назва країни торгового партнера України	Статистика України щодо імпорту, млрд дол США	Статистика іноземної країни щодо експорту, млрд дол США	Різниця, млрд дол США
Німеччина	2,240	2,725	-0,485
Польща	1,990	4,120	-2,130
Франція	0,661	0,805	-0,144
Словаччина	0,377	0,645	-0,268
Угорщина	0,378	1,298	-0,920
Румунія	0,377	0,444	-0,067
Молдова	0,070	0,249	-0,179
Всього	6,093	10,286	-4,193

Згідно з даними, наведеними в таблиці 1, важливо відзначити, що навіть при наявності воєнного стану в Україні, обсяг неофіційного імпорту в країну за перші шість місяців 2022 року склав 4,193 млрд доларів США, що дорівнює приблизно 153,5 мільярда гривень за курсом Національного банку України. З цієї суми, при належному митному контролі, можна було б одержати 30%, або приблизно 46 мільярдів гривень для державного бюджету. Ця сума є значущою

і, при розгляді її в річному вимірі, еквівалентна місячним податковим надходженням до бюджету.

Оцінюючи ситуацію, ми можемо зробити висновок щодо неефективності контролю з боку митних органів у частині зменшення митних ризиків від контрабанди. Зафіксовані випадки недодержання митних правил, заниження митної вартості, підміна інвойсів та інші порушення потребують негайної реакції митних органів та всієї правоохоронної системи України для запобігання подібним ризикам та забезпечення належного контролю над зовнішньоекономічною діяльністю.

Окрім контрабанди, в період воєнного стану виникає ще одна категорія товарів, при переміщенні яких через митний кордон можуть виникати митні ризики. Такою категорією є гуманітарна допомога.

Так, на етапі визначення джерел задоволення потреб у гуманітарній допомозі існує потенційний ризик, пов'язаний із можливим використанням посадовими особами військових адміністрацій та інших державних органів для особистих приватних інтересів у зв'язку із практикою видавання листів-підтверджень донорам та волонтерам. Ці листи мали підтверджувати, що отримувачем гуманітарної допомоги є військова адміністрація або інший державний орган.

Раніше, згідно з Законом України "Про гуманітарну допомогу," обласні державні адміністрації мали повноваження визначати, які товари ввозились у рамках гуманітарної допомоги та дозволялись для митного оформлення та ввозу на митну територію України. Однак зміни в законодавстві, які вступили в дію з 24 лютого 2022 року, включаючи Постанову Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» [5], призвели до того, що повноваження військових адміністрацій у цьому питанні були суттєво обмежені, і адміністрації втратили вплив на процеси ввезення гуманітарної допомоги для цивільного населення України.

Це відкриває можливості для неправомірного використання гуманітарної допомоги або ввезення товарів під видом гуманітарної допомоги, включаючи товари комерційного призначення. Крім того, існує ризик того, що листи-підтвердження можуть надаватися в обмін на неправомірні вигоди. Волонтери також повідомляють про випадки повторного використання одного й того самого листа військової адміністрації для ввезення товарів комерційного призначення, під прикриттям гуманітарної допомоги.

Така ситуація потребує уваги та може бути усунута за допомогою посиленого контролю, обліку та звітності щодо гуманітарної допомоги, а також залучення всієї правоохоронної системи для запобігання зловживанням та забезпечення ефективного використання гуманітарної допомоги для тих, хто дійсно в ній потребує.

На етапі митного оформлення гуманітарних вантажів існують потенційні ризики, пов'язані з можливими надмірними приватними інтересами посадових осіб органів Державної митної служби України. Ці ризики включають:

1. Зловживання владою або службовим становищем при здійсненні митного контролю транспортних засобів та вантажів, які ввозяться як гуманітарна допомога, та надання дозволу на ввезення під видом гуманітарної допомоги товарів комерційного призначення.

2. Вимагання у особи, яка супроводжує гуманітарні вантажі, додаткових документів, що не передбачені чинним законодавством, з метою митного оформлення таких вантажів.

3. Створення штучних перешкод під час проходження вантажів з гуманітарною допомогою, зокрема через затримку в здійсненні митних процедур.

Ці ризики пояснюються, з одного боку, відсутністю чітко визначених ознак гуманітарної допомоги в Законі України «Про гуманітарну допомогу», що наділяє органи Державної митної служби дискреційними повноваженнями визначати, що товари можуть бути визнані гуманітарною допомогою. Наприклад, новий одяг може бути розцінюваний по-різному [44].

З іншого боку, існує проблема відсутності централізованого офіційного джерела, на якому б з'являлися оперативні сповіщення щодо усіх змін у митному законодавстві та роз'яснення щодо їх застосування. Регіональні митниці можуть трактувати нові правила по-різному та вимагати різні пакети документів [34, с. 349]. При великих обсягах гуманітарної допомоги, що перетинають державний кордон, це створює сприятливі умови для затримок у процедурах митного оформлення.

Для зменшення цих ризиків, може бути корисним впровадження чітких критеріїв і визначень для гуманітарної допомоги, а також створення централізованого джерела інформації та інструкцій для органів Державної митної служби та волонтерів, що відправляють гуманітарну допомогу. Також, моніторинг та публічна доступність процесів митного оформлення може сприяти підвищенню прозорості та запобіганню зловживанням у цій сфері.

Висновки до розділу 2

Повномасштабна агресія росії проти України, яка розпочалася у лютому 2022 року мала значний вплив на зовнішню торгівлю України. Після позитивного відновлення у 2021 році, коли експорт зріс на 38%, а імпорт на 35%, війна призвела до зменшення експортних можливостей та зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі до 15,3 мільярдів доларів США в 2022 році. Таке скорочення відбулося через обмеження логістичних шляхів і перекриття морських портів. Ці події зумовили зростання митних ризиків, адже скоротилася база для митних надходжень.

Незважаючи на виклики, Україна демонструвала здатність до адаптації. Відновлення експорту зернових культур, особливо після відкриття «зернового коридору», призвело до зростання їх експорту, який становив 46% загального обсягу експорту. Експорт металургійної продукції скоротився на 54% у 2022 році. З іншого боку, імпорт паливно-енергетичних товарів становив 28,66%

(17,05 млрд доларів США) від загального обсягу імпорту. Така зміна демонструє здатність країни швидко реагувати на зовнішні виклики.

Зменшення загального обсягу зовнішнього торговельного обороту внаслідок війни призвело до митних ризиків, включаючи зниження митних надходжень через скорочення імпорту та впровадження митних пільг. Наприклад, скорочення обсягу імпорту в березні 2022 року склало 66%, що мало суттєвий вплив на митні надходження. Крім того, зміна товарної структури імпорту, така як значне зростання імпорту нафтопродуктів, вплинула на митні ризики. Це створює можливість для контрабанди та порушення митних правил, що може позначитися на митних доходах та загальній митній безпеці. У таких умовах митна система стикається з важливим завданням ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю, забезпечуючи при цьому контроль над митними ризиками та фінансову стійкість держави.

Війна в Україні вимагає негайного та ефективного управління ризиками в митній справі, зокрема через постійний аналіз змін у зовнішньому торговельному обороті та структурі імпорту та експорту. Це включає моніторинг та адаптацію митних процедур та правил до швидкозмінних обставин, а також вчасне реагування на зміни в торговельних потоках. Основними ризиками є зменшення надходжень митних платежів через зниження імпорту та впровадження митних пільг, а також необхідність забезпечення національної безпеки. Митна служба повинна співпрацювати з іншими відомствами та партнерами для ефективного управління цими ризиками.

Введення митних пільг в Україні під час війни мало негайний позитивний ефект на забезпечення необхідними товарами і послугами, особливо у сферах оборони та охорони здоров'я. Ці заходи, передбачені законом № 7190, включали звільнення від ПДВ і ввізного мита для певних категорій імпортованих товарів. Однак, це мало значний вплив на державний бюджет, що підтверджується зниженням надходжень від митних платежів на 80-87% у першій половині 2022 року. Зокрема, зміни в митному законодавстві зумовили значне зменшення податкових надходжень, що ставить під загрозу фінансову

стабільність і можливості бюджетного фінансування важливих соціальних і інфраструктурних проектів. Таким чином, хоча митні пільги є важливим інструментом для вирішення негайних потреб під час воєнного стану, вони також створюють додаткові виклики для забезпечення довгострокової економічної стабільності країни.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах, коли Україна перебуває в стані воєнного конфлікту, виникає нагальна потреба в адаптації та удосконаленні системи управління ризиками в митній справі. Воєнний стан, що характеризується підвищеним рівнем непередбачуваності та зростанням ризиків, вимагає від митних органів України зміцнення контрольних механізмів та впровадження нових, більш гнучких підходів до управління ризиками. Це передбачає не лише переосмислення існуючих практик, але й впровадження інноваційних рішень, які б забезпечили ефективне вирішення завдань митної служби в умовах надзвичайної ситуації. Важливість цієї теми полягає у розробці та реалізації стратегій, які б дозволили максимально знизити ризики та забезпечити стабільне функціонування митної системи в умовах воєнного стану.

Важливо відзначити, що використання Системи Управління Ризиками (СУР) є значущим аспектом в митних практиках країн Європейського Союзу. Ця система виходить за рамки звичайного митного регулювання, оскільки вона також відіграє ключову роль у захисті економічних інтересів держав-членів ЄС, забезпечуючи ефективний та безпечний рух товарів.

Нормативна база ЄС у сфері управління ризиками в основному представлена в статті 46 Митного кодексу Союзу (UCC). Однак, інші положення Митного кодексу також відіграють суттєву роль у цьому процесі. Зокрема, стаття 6 кодексу регламентує протоколи обміну та зберігання інформації, встановлюючи загальні вимоги до даних. Стаття 12 зосереджується на обміні інформацією та захисті даних, тоді як стаття 16 визначає правила використання електронних систем. Інші важливі регулятивні положення, такі як статті 47-50 та норми, викладені в розділах IV, V, VI, або VIII Митного кодексу, також мають істотне значення для ефективного управління митними ризиками [61].

Управління ризиками в Європі покладено на Центри інформації та аналізу ризику, які існують у всіх країнах ЄС та структурно входять до складу митних органів або інших державних установ. Вони активно обмінюються інформацією, що є основою їхньої діяльності. Для покращення співпраці між митницями різних країн була створена CIS (Customs Information System) [10, с. 82], яка також застосовується у портах, аеропортах та пропускних пунктах на кордоні. Ця система містить базу даних, де зберігається інформація про можливі або підтвержені злочини в країнах ЄС. Крім того, митні органи мають доступ до даних інших відомств, таких як податкові та правоохоронні органи, що передають інформацію про недобросовісних суб'єктів господарювання.

Загалом, система управління ризиками в ЄС є комплексною та інтегрованою, спрямованою на забезпечення ефективного контролю та захисту від недобросовісних дій та контрабанди, сприяючи тим самим безпеці та захисту інтересів споживачів та країн-учасниць.

В діяльності митних служб європейських країн широко використовуються спеціалізовані програми з оцінки ризику. Кожна з цих систем спрямована на забезпечення ефективного контролю та управління ризиками в митницях різних країн:

- RJKS (Литва) - це система оцінки й контролю ризику, яка застосовується в митницях Литви. Вона розроблена для виявлення та управління ризиками, пов'язаними з перетином митних кордонів і пересуванням товарів. Система допомагає литовським митницям забезпечувати ефективний контроль та безпеку на митницях країни;

- ATLAS (Німеччина) - це інформаційна система, яка застосовується в Німеччині для створення профілів ризику в митницях. Вона допомагає німецьким митницям індивідуалізувати та управляти ризиками на кордонах країни. ATLAS спрямована на забезпечення безпековості та ефективності митного контролю в Німеччині.

- Risico (Нідерланди) - Система Risico використовується в Нідерландах і спеціалізується на оцінці ризиків, пов'язаних з вантажами,

судами, транспортними засобами і авіапасажирами. Вона допомагає нідерландським митницям контролювати та управляти ризиками, що стосуються морських і повітряних перевезень, а також переміщення товарів на території країни.

- NGRID (Франція) - це індикатор внутрішнього управління ресурсами митниці, який використовується у Франції. Ця система допомагає французьким митницям керувати ресурсами та оптимізувати їх використання в контексті митного контролю. INGRID спрямована на забезпечення ефективного внутрішнього управління митницею та раціонального використання ресурсів [13, с. 333].

Кожна з цих систем має свої особливості та призначена для підтримки різних аспектів митної діяльності у відповідних країнах. Вони спрямовані на підвищення безпеки, ефективності та управління ризиками під час переміщення товарів через митні кордони.

Важливою особливістю європейської СУР є те, що вона включає взаємодію з бізнесом. Компанії можуть звертатися в митницю щодо неправильного виконання робіт іншими учасниками ланцюга постачання, такими як перевізники, контрагенти або склади. Митниця розглядає такі звернення та реагує на них. Це спонукає компанії підтримувати високий рівень обслуговування клієнтів та забезпечувати високу якість послуг у ланцюзі постачання.

Мета CRMF (Customs Risk Management Framework) [60] полягає у:

- забезпеченні однакового рівня захисту для всіх країн-членів Європейського Союзу;
- гармонізації підходів до митного контролю між державами-членами;
- спільному підходу до визначення пріоритетів та розподілу ресурсів для митного контролю;
- забезпеченні балансу між митним контролем та спрощенням законної торгівлі. CRMF сприяє ефективному управлінню митними ризиками

та спрощує процедури митного контролю, зберігаючи при цьому високий рівень безпеки та відповідність митних правил. Це важливо для підтримки міжнародної торгівлі та захисту економічних інтересів Європейського Союзу.

CRMF, або система управління митними ризиками, побудована на п'яти основних складових, кожна з яких відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного митного контролю та підтримці законної торгівлі:

- Ідентифікація та моніторинг товарів з високим ризиком. Ця складова зосереджується на визначенні та нагляді за переміщенням вантажів, які відповідають встановленим критеріям ризику. Мета полягає в тому, щоб виявити потенційно небезпечні вантажі та зосередити на них увагу митних органів.

- Призначення пріоритетних зон для контролю. Включає визначення специфічних областей або зон, які потребують збільшеного митного нагляду протягом визначеного часового періоду. Така стратегія спрямована на оптимальне використання ресурсів митниці та акцентування зусиль на найважливіших місцях.

- Систематичний обмін інформацією про ризики. Центральна концепція полягає в неперервному обміні інформацією щодо ризиків між митними органами через систему CRMS. Такий підхід забезпечує більш ефективну координацію та обмін даними між країнами-членами ЄС.

- Роль уповноважених економічних операторів (АЕО): Залучення надійних економічних операторів до процесу митно-торговельного співробітництва дозволяє підвищити довіру до безпеки та надійності міжнародних транзакцій. АЕО виступають як гаранті легальної торгівлі та підвищують загальний рівень довіри у міжнародному торговому середовищі [58].

- Аналіз ризику безпеки перед прибуттям / попереднє вибуття. Аналіз ризику безпеки на підставі інформації про вантаж, яка подається трейдерами в електронному вигляді до прибуття або відправлення товарів в / з ЄС. Ця

ініціатива спрямована на забезпечення безпеки та запобігання можливим загрозам.

Таким чином, CRMF визначається п'ятьма ключовими складовими, які спільно сприяють вдосконаленню митного контролю та забезпеченню безпеки торгівлі в Європейському Союзі. Використання загальних критеріїв ризику, визначення пріоритетних зон, систематичний обмін інформацією, участь уповноважених економічних операторів і попередній аналіз ризику безпеки – всі ці елементи спільно сприяють забезпеченню ефективного митного контролю та підтримці законної торгівлі в Європі.

З метою реалізації Системи Управління Ризиками (СУР) в митній службі Євросоюзу використовуються автоматизовані інформаційні системи, що сприяють ефективному митному контролю та обміну необхідною інформацією. Однією з таких систем є система RIF (Risk Information Form), яка була введена в дію з квітня 2005 року [57, с. 97].

Система RIF відіграє важливу роль у забезпеченні швидкого, надійного та безпечного обміну інформацією, пов'язаною з митним контролем та ризиками. Вона дозволяє митниці розповсюджувати актуальну інформацію про потенційні ризики. Оскільки аналіз та управління ризиками є динамічним процесом, у Європейському Союзі визнана важливість діяльності Центрів інформації та аналізу ризиків.

Завдяки розвитку технологій та постійному оновленню інформаційних підходів, для побудови та ефективного функціонування моделі управління ризиками використовуються сучасні програмні засоби. Це дозволяє забезпечувати високий рівень митного контролю, обміну інформацією та використання актуальних даних для прийняття вирішальних рішень у митній сфері Євросоюзу.

У Європейському Союзі існують три ключових напрямки обміну інформацією, які сприяють вдосконаленню митного контролю та управління ризиками:

1. Митниця – Митниця. Однією з ключових складових ефективного митного управління є обмін інформацією між митними органами країн Європейського Союзу. Цей процес спрямований на зменшення можливих ризиків та підвищення загального рівня безпеки. Важливу роль у цій системі відіграє мережа Customs Information System (CIS) [59], яка забезпечує розподіл інформації про ризики між усіма митницями ЄС. Система CIS, імплементована у великих портах та аеропортах, включає в себе базу даних, що акумулює інформацію про потенційні та реальні порушення та злочини, які були зафіксовані в будь-якій країні-члені ЄС.

2. Митниця-Бізнес. Участь представників бізнесу в обміні інформацією відіграє важливу роль у покращенні митного контролю. Представники бізнесу можуть надавати цінну інформацію та сприяти виявленню ризиків, що стосуються митної діяльності. Ця взаємодія між митницями і бізнесом допомагає забезпечити більш ефективний контроль і спільну роботу з підприємствами.

3. Митниця - Інші відомства. Митниці мають можливість отримувати інформацію від інших державних структур, таких як податкові органи, правоохоронні органи і інші. Ці відомства регулярно передають митницям інформацію про сумнівних учасників зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяє вчасно виявляти можливі ризики. Крім того, бази даних служб охорони державного кордону, соціального страхування та інших державних реєстрів можуть використовуватися для аналізу та оцінки ризику. Такий обмін інформацією допомагає підвищити рівень безпеки та забезпечити законність зовнішньоекономічних операцій.

У країнах Європейського Союзу використовують різні методи аналізу ризиків для покращення митного контролю та забезпечення ефективного управління.

Методи SWOT-аналізу та FAA (аналіз п'яти характеристик) використовуються в системі митного управління ЄС, спираючись на електронну мережу зв'язків CIS (Customs Information System) [59]. Ці методи

дозволяють ідентифікувати сильні та слабкі сторони митного контролю, а також визначати можливі загрози та можливості. Вони впроваджуються відповідно до Рамкових стандартів, розроблених Світовою Організацією Торгівлі, що допомагає стандартизувати підходи до аналізу ризиків.

Наприклад, у Великобританії, систематичний аналіз ризиків є регулярною практикою, на основі якого створюється рейтинг ризиків. Ці дані використовуються Центральним офісом аналізу ризиків, який знаходиться в Лондоні. Основною задачею цього офісу є розробка стратегій для системи управління ризиками, а також виконання дослідницьких робіт, які мають на меті покращення діяльності Королівської митної та акцизної служби. Результати таких досліджень призводять до формування рекомендацій, що можуть бути застосовані в рамках будь-якої системи управління ризиками.

Державна установа Великобританії - Королівська митна і акцизна служба (Her Majesty's Revenue and Customs, HMRC)[62] – Митна служба Великобританії відіграє вирішальну роль у нагляді за транспортуванням вантажів через державний кордон, а також у зборі митних платежів та податків. Основна мета її заснування полягала в забезпеченні фінансової стабільності країни. HMRC займається збором і аналізом даних як усередині країни, так і за її межами, з метою оцінки потенційних ризиків та вжиття відповідних заходів для забезпечення безпеки та дотримання законних норм у міжнародній торгівлі.

Митні пункти Великобританії розміщені у стратегічно важливих локаціях, включаючи прикордонні зони, морські порти, аеропорти, та важливі економічні центри. Їх ключова функція полягає в контролі за переміщенням товарів і забезпеченні виконання податкових та митних обов'язків.

Королівська акцизна митна служба Великобританії використовує систему управління ризиками, яка складається з наступних ключових елементів:

- визначення рівня ризику з використанням автоматизованої системи, що допомагає ідентифікувати та оцінювати потенційні ризики та загрози вантажам і товарам.

- використання інформації від правоохоронних підрозділів митних органів, що дозволяє спільно виявляти та контролювати можливі порушення та недобросовісну діяльність.
- застосування інтуїтивного підходу посадовими особами митного органу, які мають досвід та професійну експертизу для прийняття обґрунтованих рішень у складних ситуаціях.

Ці підходи допомагають Королівській акцизній митній службі забезпечувати ефективний контроль та управління ризиками у митній сфері.

Контроль за переміщенням товарів в митних органах включає автоматизовану систему для визначення рівня ризику, якою користується команда з 20 співробітників, а також інші співробітники, які здійснюють фактичний митний контроль, включаючи оглядову групу. Система працює в реальному часі та моніторить товари, що ввозяться, з використанням автоматизованого підходу до оцінки ризику. У Центрі попереднього аналізу активно використовується програмне забезпечення SARA, розроблене для ідентифікації контрабандних вантажів. Процес оцінки ризиків базується на різноманітних джерелах, включаючи спеціалізовані інформаційні ресурси, розвідувальні дані, відкриті джерела інформації, індикатори ризику, інформацію від партнерів, зворотній зв'язок, аналіз ризиків та попередні висновки. Програма також дозволяє налаштовувати параметри за кількістю індикаторів ризику і розділяти остаточний ризиковий коефіцієнт на різні категорії.

Поряд з системою управління ризиками, існує механізм випадкового відбору, який використовується для перевірки товарів із низьким рівнем ризику. У випадку припущення необхідності митного огляду, транспортний засіб спочатку направляють на інспекцію, де застосовується мобільний рентгенівський інспекційно-доглядовий комплекс. Ця технологія забезпечує можливість отримання рентгенівських зображень всього транспортного засобу та вантажу протягом усього п'яти хвилин. Результати інспекції електронно

передаються до Центру та відповідного регіонального митного відділення для подальшої обробки та прийняття рішень.

Великобританія регулярно формує рейтинги, проводячи аналіз ризиків, які використовуються в Центральному офісі аналізу ризиків, розташованому в Лондоні. Основною метою цього офісу є розробка ефективних стратегій та методів застосування системи управління ризиками (СУР) та дослідження факторів, які можуть покращити функціонування Королівської митної та акцизної служби.

Митні органи Великобританії також розпоряджаються розвідувальною службою (Risk and Intelligence Service), яка відповідає за контроль над платниками податків та ризикованою діяльністю. Робота Ризиково-інформаційної служби (RIS) спрямована на забезпечення належного супроводу робіт, пов'язаних з впровадженням та дотриманням стандартів HMRC за допомогою високоякісної інформації про ризики.

Управління використовує інформацію з різних джерел, щоб краще орієнтувати свої зусилля на перевірку та виконання вимог. Команда RIS Intel (Intelligence, Development and Integration) [62] здійснює розвідку та оцінку ризиків, а також передає відповідну інформацію в HMRC для подальших дій. Це сприяє більш ефективному управлінню ризиками та зменшенню труднощів для клієнтів, які дотримуються вимог.

У Великобританії можна дослідити застосування автоматизованої системи визначення рівня ризику на прикладі роботи Центру попереднього аналізу (PreSelection Hub), який був започаткований у травні 2004 року в місті Дувр. Цей центр, розташований в найбільшому морському порту Великої Британії, виконує функції регіонального підрозділу митних органів і контролює переміщення товарів через кордон на південному сході країни.

Pre-Selection Hub базується на структурному підрозділі оцінки та управління ризиками Королівської митної та акцизної служби та має доступ до єдиної бази даних, яка пов'язана з інформацією правоохоронних органів. Важливою особливістю цього центру є те, що в регіоні його діяльності

розташовані 8 портових митниць, які фактично є прикордонними митницями [32, 121].

Особливість системи управління ризиками у Великобританії виражається в її здатності до безперервного оновлення та самопокращення. Система забезпечує рекомендації для митного контролю та збирає дані про його результати, що сприяє аналізу та оцінці ефективності запроваджених заходів зниження ризиків. Також існує можливість адаптації системи до конкретних особливостей різних митних пунктів через впровадження локальних правил. Ураховуючи унікальні характеристики кожної митниці, включаючи напрямки імпорту та експорту, специфіку перевезень і географічне розташування, модель управління ризиками може продемонструвати різні рівні ефективності у кожному конкретному випадку.

На основі інформації про управління митними ризиками в ЄС та Великобританії можна розробити пропозиції для удосконалення управління митними ризиками в Україні. Ось деякі ідеї та рекомендації:

1. Впровадження централізованої системи управління ризиками. Україна може створити центральний орган, подібний до Центрального офісу аналізу ризиків у Великобританії, що буде відповідати за аналіз та управління ризиками на національному рівні. Цей центр може співпрацювати з усіма митницями України та координувати їхню діяльність.

2. Використання сучасних інформаційних технологій. Україна може інвестувати в розвиток та вдосконалення інформаційних систем, схожих на ті, які використовуються в ЄС і Великобританії. Це допоможе автоматизувати процеси аналізу ризиків, обміну інформацією та виявлення порушень.

3. Підвищення кваліфікації персоналу. Забезпечення персоналу, який займається митним контролем, сучасними навичками та знаннями щодо аналізу ризиків і використання інформаційних систем. Це допоможе забезпечити ефективну роботу системи управління ризиками.

4. Співробітництво з бізнесом. Україна може стимулювати співробітництво з підприємствами та уповноваженими економічними

операторами (АЕО), що сприяє законній торгівлі. Залучення бізнесу до процесу аналізу ризиків та надання інформації може покращити ефективність митного контролю.

5. Оцінка результатів та постійне оновлення. Україна повинна регулярно оцінювати результати своєї системи управління ризиками і вносити необхідні зміни для її вдосконалення. Це допоможе підтримувати високий рівень ефективності та адаптувати систему до змін в умовах зовнішньої торгівлі.

Завдяки впровадженню подібних практик та принципів, Україна може покращити управління митними ризиками та забезпечити більш ефективний контроль на своєму кордоні, що сприятиме безпеці та розвитку зовнішньої торгівлі в країні.

Для боротьби з контрабандою та мінімізації ризиків митної справи важливо впровадити комплекс заходів та поліпшити існуючі практики. Ось деякі пропозиції:

- посилення митного контролю на кордоні. Збільшення кількості і кваліфікації митників на прикордонних пунктах, забезпечення їхньою сучасною технікою та обладнанням для обстеження вантажів та транспортних засобів;
- розвиток інформаційних систем. Створення та вдосконалення централізованих інформаційних систем, які об'єднують і аналізують дані з різних джерел, включаючи інформацію від партнерів, інші державні органи та служби безпеки;
- підвищення кваліфікації персоналу. Забезпечення митників та інших працівників, які займаються контролем, сучасними навичками та навчанням щодо виявлення ознак контрабанди та ризиків;
- співробітництво з бізнесом. Створення партнерств з підприємствами та уповноваженими економічними операторами для спільного аналізу та обміну інформацією про ризики. Бізнес може бути важливим джерелом інформації та допомоги в боротьбі з контрабандою;

- аналіз ризиків. Застосування сучасних методів аналізу ризиків, таких як SWOT-аналіз або аналіз п'яти характеристик, для ідентифікації потенційних загроз та виявлення слабких місць у системі контролю.
- законодавчі зміни. Вдосконалення митного законодавства з метою посилення відповідальності за контрабанду та введення більш жорстких санкцій для порушників.
- оперативність та співпраця. Розширення міжнародної співпраці з іншими країнами та митними органами для обміну інформацією та спільних операцій по боротьбі з контрабандою.
- система зворотного зв'язку. Впровадження системи для зворотного зв'язку з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами, що дозволить сповіщати про порушення та надавати інформацію про підозрілі дії.

Ці пропозиції можуть допомогти Україні покращити контроль над контрабандою та мінімізувати ризики в митній справі. Перспективний підхід полягає в комплексному підході та поєднанні різних заходів для досягнення максимальної ефективності.

Висновки до розділу 3

Аналізуючи досвід Європейського Союзу в управлінні митними ризиками, можна відмітити значущість комплексної та інтегрованої Системи Управління Ризиками (СУР). Ця система, охоплюючи не тільки митну сферу, але й захист економічних інтересів країн-членів, наголошує на важливості обміну інформацією та взаємодії з бізнесом, а також координації зусиль з іншими державними установами. Для України, яка прагне підвищити ефективність своєї митної служби, адаптація подібної інтегрованої системи може бути важливим кроком у забезпеченні кращого управління ризиками та захисту економічних інтересів.

Наслідування досвіду країн ЄС у впровадженні національних систем оцінки ризику, таких як RJKS, ATLAS, Risiko та INGRID, підкреслює потребу індивідуального підходу до кожної країни. Ці системи допомагають ефективно

управляти митними ризиками, враховуючи національні особливості та потреби. В контексті України, розробка аналогічних систем, адаптованих до місцевих умов, може значно підвищити рівень митного контролю та безпеки на кордоні.

Customs Risk Management Framework (CRMF), що впроваджений в ЄС, охоплює такі аспекти, як визначення та контроль руху високоризикових товарів, ідентифікацію пріоритетних контрольних зон, систематичний обмін інформацією, участь уповноважених економічних операторів та попередній аналіз ризику безпеки. Застосування подібної багатофункціональної системи в Україні дозволило б забезпечити ефективніше управління митними ризиками, а також підтримати законну торгівлю.

Використання автоматизованих інформаційних систем, як це робиться в ЄС, підкреслює значення технологій у сучасному митному управлінні. Система RIF, яка відіграє ключову роль у швидкому, надійному та безпечному обміні інформацією, може служити як приклад для України, підкреслюючи важливість впровадження та розвитку подібних технологічних рішень в митній справі.

Аналіз ризиків через систематичне використання методів, таких як SWOT і FAA, демонструє потребу в глибокому аналізі сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз митної справи. Застосування цих методів в Україні допоможе виявити потенційні проблеми та можливості для покращення, що є ключовим для розвитку ефективного управління ризиками.

Загалом, адаптація вищезазначених підходів та методів до української практики в управлінні митними ризиками може значно покращити рівень митного контролю та сприяти ефективному захисту економічних інтересів країни.

ВИСНОВКИ

1. Митні ризики істотно впливають на міжнародну торгівлю та економічний розвиток країн. Ці ризики включають в себе потенційні негативні наслідки, які можуть виникнути через недотримання митних норм, зловживання владними повноваженнями, контрабанду, а також зміни в міжнародному торговому середовищі. Ефективне управління митними ризиками є важливим для підтримання стабільності та збалансованого розвитку економік, забезпечення взаємовигідної міжнародної торгівлі та запобігання фінансових збитків.

2. Розуміння та класифікація митних ризиків є ключовими для їх адекватного оцінювання та управління. Митні ризики можна розділити на загальні та спеціальні, де загальні ризики стосуються невизначеності та потенційних небезпек у різних аспектах діяльності, а спеціальні ризики відносяться до конкретних ситуацій або операцій. Управління митними ризиками вимагає збалансованого підходу, який включає оцінку внутрішніх і зовнішніх факторів, а також використання різних концепцій та методів для мінімізації потенційних загроз.

3. Ефективне управління митними ризиками вимагає комплексного підходу, що включає ідентифікацію, оцінку та мінімізацію потенційних ризиків у митній справі. Це означає врахування різних видів ризиків, включаючи законодавчі, фінансові, операційні, транспортні, логістичні, споживчі, геополітичні та технологічні. Управління ризиками в митній справі передбачає не тільки дотримання законодавства та нормативів, але й адаптацію до змін у глобальному торговому середовищі, розвиток технологій та впровадження ефективних стратегій для забезпечення стійкості та надійності митної системи.

4. Система управління ризиками в митній справі включає в себе аналіз ризиків, планування управління ризиками, моніторинг, контроль та реагування на ризики, а також навчання та підготовку персоналу. Це дозволяє не тільки ідентифікувати та оцінювати потенційні ризики, але й розробляти відповідні стратегії та плани для їх мінімізації та контролю. Важливість реагування на

ризика та навчання персоналу підкреслює необхідність постійного адаптування та вдосконалення системи управління ризиками для забезпечення її ефективності.

5. Система управління ризиками в митному секторі України ефективно інтегрована з міжнародними нормами, зокрема з Рамковими стандартами безпеки та спрощення світової торгівлі, які були розроблені Всесвітньою митною організацією, та іншими важливими міжнародними домовленостями. Впровадження автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (АСАУР) допомагає оптимізувати використання ІТ-рішень для оцінки ризиків і встановлення заходів для перевірки легітимності зовнішньоекономічних операцій. Цей крок також демонструє активне включення України в глобальне митне співтовариство та її намагання використовувати інноваційні методики для збільшення ефективності та безпеки в митній діяльності.

6. Повномасштабна агресія росії проти України, яка розпочалася у лютому 2022 року мала значний вплив на зовнішню торгівлю України. Після позитивного відновлення у 2021 році, коли експорт зріс на 38%, а імпорт на 35%, війна призвела до зменшення експортних можливостей та зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі до 15,3 мільярдів доларів США в 2022 році. Таке скорочення відбулося через обмеження логістичних шляхів і перекриття морських портів. Ці події зумовили зростання митних ризиків, адже скоротилася база для митних надходжень.

7. Незважаючи на виклики, Україна демонструвала здатність до адаптації. Відновлення експорту зернових культур, особливо після відкриття «зернового коридору», призвело до зростання їх експорту, який становив 46% загального обсягу експорту. Експорт металургійної продукції скоротився на 54% у 2022 році. З іншого боку, імпорт паливно-енергетичних товарів становив 28,66% (17,05 млрд доларів США) від загального обсягу імпорту. Така зміна демонструє здатність країни швидко реагувати на зовнішні виклики.

8. Зменшення загального обсягу зовнішнього торговельного обороту внаслідок війни призвело до митних ризиків, включаючи зниження митних

надходжень через скорочення імпорту та впровадження митних пільг. Наприклад, скорочення обсягу імпорту в березні 2022 року склало 66%, що мало суттєвий вплив на митні надходження. Крім того, зміна товарної структури імпорту, така як значне зростання імпорту нафтопродуктів, вплинула на митні ризики. Це створює можливість для контрабанди та порушення митних правил, що може позначитися на митних доходах та загальній митній безпеці. У таких умовах митна система стикається з важливим завданням ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю, забезпечуючи при цьому контроль над митними ризиками та фінансову стійкість держави.

9. Війна в Україні вимагає негайного та ефективного управління ризиками в митній справі, зокрема через постійний аналіз змін у зовнішньому торговому обороті та структурі імпорту та експорту. Це включає моніторинг та адаптацію митних процедур та правил до швидкозмінних обставин, а також вчасне реагування на зміни в торговельних потоках. Основними ризиками є зменшення надходжень митних платежів через зниження імпорту та впровадження митних пільг, а також необхідність забезпечення національної безпеки. Митна служба повинна співпрацювати з іншими відомствами та партнерами для ефективного управління цими ризиками.

10. Введення митних пільг в Україні під час війни мало негайний позитивний ефект на забезпечення необхідними товарами і послугами, особливо у сферах оборони та охорони здоров'я. Ці заходи, передбачені законом № 7190, включали звільнення від ПДВ і ввізного мита для певних категорій імпортованих товарів. Однак, це мало значний вплив на державний бюджет, що підтверджується зниженням надходжень від митних платежів на 80-87% у першій половині 2022 року. Зокрема, зміни в митному законодавстві зумовили значне зменшення податкових надходжень, що ставить під загрозу фінансову стабільність і можливості бюджетного фінансування важливих соціальних і інфраструктурних проєктів. Таким чином, хоча митні пільги є важливим інструментом для вирішення негайних потреб під час воєнного

стану, вони також створюють додаткові виклики для забезпечення довгострокової економічної стабільності країни.

11. Аналізуючи досвід Європейського Союзу в управлінні митними ризиками, можна відмітити значущість комплексної та інтегрованої Системи Управління Ризиками (СУР). Ця система, охоплюючи не тільки митну сферу, але й захист економічних інтересів країн-членів, наголошує на важливості обміну інформацією та взаємодії з бізнесом, а також координації зусиль з іншими державними установами. Для України, яка прагне підвищити ефективність своєї митної служби, адаптація подібної інтегрованої системи може бути важливим кроком у забезпеченні кращого управління ризиками та захисту економічних інтересів.

12. Наслідування досвіду країн ЄС у впровадженні національних систем оцінки ризику, таких як RJKS, ATLAS, Risiko та INGRID, підкреслює потребу індивідуального підходу до кожної країни. Ці системи допомагають ефективно управляти митними ризиками, враховуючи національні особливості та потреби. В контексті України, розробка аналогічних систем, адаптованих до місцевих умов, може значно підвищити рівень митного контролю та безпеки на кордоні.

13. Customs Risk Management Framework (CRMF), що впроваджений в ЄС, охоплює такі аспекти, як визначення та контроль руху високоризикових товарів, ідентифікацію пріоритетних контрольних зон, систематичний обмін інформацією, участь уповноважених економічних операторів та попередній аналіз ризику безпеки. Застосування подібної багатофункціональної системи в Україні дозволило б забезпечити ефективніше управління митними ризиками, а також підтримати законну торгівлю.

14. Використання автоматизованих інформаційних систем, як це робиться в ЄС, підкреслює значення технологій у сучасному митному управлінні. Система RIF, яка відіграє ключову роль у швидкому, надійному та безпечному обміні інформацією, може служити як приклад для України, підкреслюючи важливість впровадження та розвитку подібних технологічних рішень в митній справі.

15. Аналіз ризиків через систематичне використання методів, таких як SWOT і FAA, демонструє потребу в глибокому аналізі сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз митної справи. Застосування цих методів в Україні допоможе виявити потенційні проблеми та можливості для покращення, що є ключовим для розвитку ефективного управління ризиками.

Загалом, адаптація вищезазначених підходів та методів до української практики з управління ризиками в митній справі може значно покращити рівень митного контролю та сприяти ефективному захисту економічних інтересів країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко О.П. Удосконалення державних механізмів управління митними ризиками при реалізації зовнішньоекономічної політики. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Державне управління.* 2012. Т. 202. Вип. 190. С. 158-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_202_190_28.
2. Войченко Т.О., Радченко О.А. Проблеми оцінки показників ефективності діяльності митних органів України. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7 грудня 2021 року).* : К.: ДУІТ, ХНУРЕ., 2021. С. 409–412.
3. Волошин В. І. Боротьба з контрабандою на прикордонних територіях як інструмент зміцнення економічної безпеки держави. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2014. Вип. 4. С. 56-63.
4. Голинський Ю. О., Муляр В. В. Митна політика та її вплив на менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. *Молодий вчений.* 2018. № 10(2). С. 745-748.
5. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-%D0%BF#Text>.
6. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 174 від 1 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-п#Text>.
7. Дубик В., Грицак С. Дослідження ефективності виконання бюджетних завдань митними інституціями. *Молодий вчений.* 2019. № 11(75). С. 486–490.

8. Дяченко О. В. Теоретико-методичні підходи проведення зіставлення даних у статистиці зовнішньої торгівлі товарами: автореф. дис. ...канд.екон. наук :08.00.10. 2008.

[URL:http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/162.](http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/162)

9. Зайцев В. Є. Митна політика України в контексті євроінтеграційних відносин. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2. С. 43-47.

10. Івановська А. М. Адміністрування податків в умовах цифровізації у країнах Європейського Союзу: досвід для України *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 80-84.

11. Іоненко Г. В., Скляр Н. М. Комунікативні аспекти впровадження системи «Електронна митниця». *Торгівля і ринок України*. 2018. № 1. С. 153-162.

12. Караваєв Т., Калуга Н. Митна справа в умовах COVID-19. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2020. № 5. С. 42-57.

13. Кістанова Я. М. Спільна митна політика Європейського Союзу та співробітництво з Україною. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 332-334.

14. Ковальова М. Л. Особливості системи управління митними ризиками: світовий та український досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*, 2021. №35, С. 42-46.

15. Комаров О.В. Механізми адміністрування митних ризиків в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2017. 212 с.

16. Комаров О.В. Управління ризиками як сучасний метод організації митного контролю. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2018. № 2(19). С. 176-182.

17. Корнійко Я. Р. Митне оформлення товару в режимі експорту: теоретичні аспекти. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2021. № 4. С. 79-88.
18. Корх О. М., Кулик Г. Ю. Феномен ризику як об'єкт осмислення в теорії державного управління. *Вісник Академії митної служби України. Серія : «Державне управління»*. 2011. № 1 (4). С. 18-24.
19. Костишин Ю.С. Науково-методичний підхід до оцінювання ефективності митного контролю в системі фінансової безпеки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 4(94). С. 88–98.
20. Кулик Г. Класифікаційна модель системи ризиків у митній службі України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 2. С. 91-98.
21. Кулик Г. Митні ризики та ризики в управлінні системою державної митної служби України: сутність та співвідношення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 4. С. 167-174.
22. Лагодієнко Н. В., Скляр Л. Б., Степаненко С. В. Електронне адміністрування податків як засіб підвищення ефективності їх сплати. *Економічний простір*. 2022. № 178. С. 78-82.
23. Ліпський В. В. Податковий контроль: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 38(1). С. 180-183.
24. Ліхоносова Г. С., Мартиненко К. Р. Соціально-відповідальні аспекти адміністрування податків: важелі протидії ухиленню від оподаткування. *Часопис економічних реформ*. 2021. № 2. С. 39-47.
25. Макогон В. Д. Податкові надходження у системі формування дохідної частини бюджету. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 41. С. 188-195.
26. Марченко О. І., Моргуненко А. С. Мито як інструмент зовнішньоекономічної діяльності та його роль в митній політиці України. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2018. № 22(2). С. 35-38.

27. Мельник Л. Ю., Матрос О. М., Ратушна О. П. Цифровізація в процесі адміністрування податків в Україні. *Ефективна економіка*. 2023. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_1_3.
28. Митна енциклопедія : У двох томах / Редкол.: І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. Т. 2. 536 с.
29. Митна політика та митна безпека: концептуальне визначення і шляхи забезпечення [монографія] / П.В.Пашко, І.Г.Бережнюк, О.П.Гребельник, І.Г.Калетнік, та інш.; за ред. П.В.Пашка. К.: Знання. 2012. 215 с.
30. Митний Кодекс України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
31. Назарова Г. Б., Кононенко Л. В., Васильєв М. В. Митне оформлення у системі митного контролю: сучасний стан та напрями удосконалення. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2023. Вип. 16. С. 249-257.
32. Назарова І. Я. Актуальні питання щодо електронного митного документування. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 5-2. С. 120-123.
33. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu.
34. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Корупційні ризики в процедурах отримання гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 347-350. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/270943/266390>.
35. Нікітішин А. О. Податковий контроль як складова системи адміністрування податків і зборів. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_5.
36. Огляд змін в митному законодавстві України 2023 року: що нового? URL: <https://dchgroup.com.ua/ukr/mytne-zakonodavstvo>.

37. Огонь Ц. Г. Ломейко Ю. А. Оцінка ризиків та завдання митного контролю в Україні. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33(1). С. 428-439.
38. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
39. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
40. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
41. Офіційний сайт Світової організації торгівлі. URL: <https://www.wto.org>.
42. Пашко П. Умови та чинники забезпечення митної безпеки. Митна справа. 2010. № 1 (67). С. 5-16.
43. Про виконання плану заходів з реалізації Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : Наказ Державної фіскальної служби України від 28.02.2018 р. № 110.
44. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: закон України від 15.03.2022 № 2120-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
45. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text/>
46. Про затвердження порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» : Наказ Державної фіскальної служби України від 21.03.2016 р. № 231.
47. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text>.

48. Разумей Г.Ю. Розвиток механізмів електронного управління митними ризиками. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3(22). С. 267–276.

49. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976_003#Text.

50. Система управління ризиками в державній митній справі України : монографія / за заг. ред. О.А. Фрадинського. Хмельницький : НДІ ФП УДФСУ, 2019. 228 с.

51. У ДФС презентували громадськості «Смарт»-митницю. URL: <http://sfs.gov.ua/mediatsentr/novini/352064.html>.

52. Угрин В., Бондаренко Є., Шевчук А. Ефективність роботи митних органів України в умовах воєнного стану . Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 3. С. 171-182

53. Управління ризиками в митній справі: теорія та практика : монографія / За заг. ред. І.В. Несторишена та В.А. Туржанського. Ірпінь-Хмельницький, 2018. 302 с.

54. Федотов О.П. Адміністративно-правова концепція здійснення державної митної справи: теорія та практика: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 457 с.

55. Шевчук С. В., Мискін Ю. І. Митна політика як важлива складова забезпечення митних інтересів держави. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 7-8. С. 45-51.

56. Шокрута В. А. Актуальні питання адміністрування податків і зборів в Україні та забезпечення боротьби з податковими правопорушеннями. Держава і право. *Юридичні і політичні науки*. 2022. Вип. 91. С. 43-51.

57. Юринець О.В. Пріоритетні проблеми роботи митних органів України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Менеджмент та підприємництво в Україні етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3(1). С. 96–103.

58. Authorised Economic Operator (AEO). Taxation and Customs Union.
URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/aeo-authorised-economic-operator_en.
59. Customs Information Systems. European data protection supervisor.
URL: https://edps.europa.eu/data-protection/supervision-coordination/customs-information-systems_en.
60. Customs Risk Management Framework (CRMF). URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-risk-management/customs-risk-management-framework-crmf_en.
61. European Union (EU) Union Customs Code (UCC). URL: <https://www.digitalizetrade.org/legal-instrument/european-union-eu-union-customs-code-ucc>.
62. HM Revenue & Customs. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-revenue-customs>.